

Imlo va grammatika

Yoxud imlo qoidalarini grammatikaga yoki grammatikani imlo qoidalariga moslashtiraylik

O'zbekiston Respublikasi mustaqil deb e'lon qilinganidan so'ng lotin yozuviga asoslangan yangi o'zbek alifbosini yaratish masalasi kurtibiga chiqqanligini bilamiz.

5-bet

Zarif cho'poning gurungi

Millatni millat qilib turadigan yagona narsa bu til. Masalan, mening o'g'lim bo'lsa-yu, boshqa tilda gapirsa, demak u o'zbek emas. U o'sha tilga mansub millatning odamlaridek bo'ladi. Tilning tomirlari to'ppa-to'g'ri yurakka ulangan.

7-bet

Tug'ishgan so'zlar

O'zbek xalqi qadimdan qon-qarindoshlikka jiddiy e'tibor berib kelgan. Shuning uchun bo'lsa kerak qardoshlikni bildiruvchi so'zlar tilimizda juda ko'p. Shularning ayrimlari haqida mulohazalarimni bayon qilmoqchiman.

8-9-betlar

Kuch – bilim va tafakkurda

Marifat

1931-yildan chiqqan boshlagan • e-mail: info@marifat.uz • 2020-yil 22-iyul, chorshanba № 25 (9298)

Xalq ziyolilari gazetasi

Vazirning bayonoti, maktablarda ona tili darslari va ta'limdagi kolonial meros haqida

Vazirning gaplaridan ham mutaxassislik muammosi o'tkirligi anglashiladi: u tashabbusni asoslashga urinmoqda, ammo jiddiy argumentlar ayta olmayapti, tashabbusi kerakligiga va samara berishiga biror dalil keltira olmayapti.

Aslida ta'limdagi eng katta muammolar tizimli xarakterga ega. Ular dars soatini qisqartirish, ko'paytirish kabi qadamlar bilan hal bo'lib qolmaydi. Butun tizimni qayta ko'rib chiqishga ehtiyoj bor.

2-bet

Bizni internetda ham kuzating! www.marifat.uz /marifat.uz @marifatziyo

Ushbu sonda
ona tili va adabiyot
fanidan test namunalari nashr
qilinmoqda!

Obuna bo'lishni unutmang!

2013-yilda to'ng'ich o'g'lim to'lov-shartnoma asosida o'qishga kirdi. 4 yil davomida oylik maoshimni kontraktga o'tkazdim. Hozirgacha bu an'ana davom etib kelyapti. 3 nafar farzandimga navbati bilan kontrakt pulini to'layapman. Kasbimizning barakasi bor-da. Halol mehnat qilib topganimiz ham oilaga, ham bolalarimizni o'qitishga yetmoqda. Menga o'xshagan hamkasblarim juda ko'p. Hatto ular orasida 8, 10, 12, 14 soat bilan ishlab kelayotganlari bor. Nima bo'lganda ham dars soatlarimizning qisqarishi bizga katta qiyinchilik va muammolar tug'dirishi mumkin. Yaxshilikka umidvormiz.

O'QITUVCHI

So'ngi paytlarda eng ko'p e'tibor qaratilayotgan fanlarning biri bu matematikadir. Haqiqatan ham, bu fan oldindan fanlar shohi sifatida qaralgan, bolalarga yoshlikdan o'rgatilgan. Hozir ham mantiqiy fikrlash muhim sanalmoqda. Ammo xat-savodi haminqadar, o'qish va yozishda oqsaydigan o'quvchiga matematikani o'rgatish biroz mushkul, menimcha. Ona tili fanining qisqarishi matematika va boshqa fanlarning o'zlashtirilishiga salbiy ta'sir ko'rsatishi turgan gap.

Yulduz HOMIDOVA

823-qaror meni "yugurib" ketayotgan joyimdan to'xtatdi. O'zimni "bosib" olishimga sabab bo'ldi, chunki endi bo'lar-bo'lmas tadbirlar, befoya yugurishlardan o'zimni tiyib, ularga vaqt sarflamayman. Qarordagi bandlar asosida ball yig'aman xolos. Bir yilda bitta ish ko'rsatib mukofot olaman. Shu ham yetadi. Asosan 26-bandga o'zimni "uraman", shunisi yaxshiroq. Lekin o'yab qaragam, ishini to'liq bajara olmas ekanman. Chunki maqola yozish qo'limdan kelmaydi. Boshim qotdi.

Feruza YUNUSOVA

O'qituvchi minbari

Ona tili darslari qisqartirilishining asl sababiga tushunmadim. Taxminimcha, maqsad — davlat budjetini tejash va tejalgan mablag'ni boshqa islohotga yo'naltirish. Ammo bu tejash asrlar davomida sayqallanib va e'zozlanib kelinayotgan ona tilimizni o'rganish soatlarini ozaytirish hisobiga bo'lishi kerakmi?!

Maoshimiz oshdi-yu, ammo...

Shu paytgacha o'quvchilarning savodsiz bo'lib qolishiga sabab bo'lmagan ona tilimiz grammatikasi endi savodsizlik sababchisiga aylandimi? Grammatikamiz murakkabligi sabab o'quvchilarning bilimi sayoz bo'lib borayotgan bo'lsa, nega unda uni soddalashtirish ustida bosh qotirmay, shartta dars soatlarini qisqartirib qo'ya qolaymiz? Bolani savodli qilish uchun ko'proq o'qitib-o'rgatish kerakmi?! Bilim — ummon. Agar bilsangiz, mana shu ummon ichidagi sir-sinoatni inson ona tili orqali anglaydi. Maktab bitiruvchisining keyingi hayot yo'lida ona tili grammatikasi kerak bo'lmas ekan, unda ingliz tili nega bunchalik kerakli fan bo'lib qoldi? Nima, barcha bitiruvchilar xorijga borib keladilarmi? Tayanch rejada 10-11-sinf uchun ona tili va adabiyotga ham 3 soat, ingliz tiliga ham 3 soat ajratilgan! Nega? Buni qanday tushunish kerak? Ingliz tili mavqeyi ona tilimiz mavqeyidan kam emas, deganini bu? Bu bilan ingliz yoki rus tili oldida ona tilimizning nufuzini tushirib qo'ymayapmizmi? Boshqa joylarda rus tilining bir soati ona tiliga olib berilar, ammo Qoraqalpog'istonda davlat tili hisobiga bir soat olinishi ehtimoli ham yo'q emas.

Menimcha, ona tili fanida u'ta murakkab bo'lgan grammatik mavzularni olib tashlab, darslarni qisqartirish o'miga o'quvchining og'zaki va yozma nutqini rivojlantiradigan, fikrlashga undaydigan mavzular kiritish kerak. Bu mavzular esa shoshmashoshlik bilan emas, har tomonlama o'ylab tanlanishi lozim. Yana bir jumloq: ona tilida keraksiz mavzular bor ekan, nega qisqartirilgan soat adabiyot darsiga berilmayapti? Axir, adabiyot tarbiya quroli-ku! O'quvchilarning kelgusida kamol topishida hech qaysi fan adabiyotchilik rol o'ynamaydi. Darslikda berilgan ayrim asarlarni sinfda atroflicha o'rganishimizga, mazmun-mohiyatini anglab yetishimizga adabiyotga ajratilgan soatlar juda kamlik qiladi.

Endi masalaning moliyaviy tomoni haqida gapirsak. "Oldin iqtisod, keyin siyosat" tamoyiliga davlatimiz doimo amal qilib kelgan. Zero, maosh qoniqarli bo'lgan joy o'z-o'zidan yaxshi mutaxassislar to'ladi. Axir, xalq ta'limi tizimidagi islohotlar ham eng avval o'qituvchining ish haqini oshirish bilan boshlanmaganmi?! Endi esa bu kabi qisqarishlarning moddiy ta'sirini o'z maktabim misolida tushuntiram. Muassasamizda 3 nafar ona tili va adabiyot o'qituvchisi bor. Umumiy dars soatini yangi tayanch reja bo'yicha hisoblasak, 38 soat bo'ladi. Xo'sh, qanchadan tegayapti har birimizga? (Bizda variativ o'quv reja tashkil qilinmagan). Men-ku oliy toifaman deb, 20 soat olishga erisharman. Qolgan ikki o'qituvchiga qanchadan dars tegadi? Shu oylik bilan ro'zg'orni qanday tebratish mumkin? O'qituvchining maoshi ro'zg'orini tebratishga yetmasa, sifatlari o'qitish haqida gap bo'lishi mumkin emas! O'qituvchi maktabga sarflaydigan kuchini, vaqtini ro'zg'orining yetar-yetmasini to'lg'azish uchun boshqa yumushga sarflamaydimi?!

Xosiyat JUMABOYEVA,
Amudaryo tumanidagi
37-maktabning ona tili va adabiyot
fani o'qituvchisi

Vazirning bayonoti, maktablarda ona tili darslari va ta'limdagi kolonial meros haqida

Xalq ta'limi vaziri Sherzod Shermatov maktablarda ona tili darslari qisqarishi masalasida bayonot berishi internetda turfa ziddiyatli nuqtayi nazarlar aytilishiga olib keldi. Bu masalada fikr bildirgan aksariyat bloggerlar, faollar, ziyolilar bu fanning dars soatlari qisqartirilishi noto'g'riligini ta'kidladilar. Ayrimlar hatto juda ehtirosga berilib ketib, til darslarini qisqartirishni millatga, milliylikka xiyonat deb baholadilar.

Ona tili darslarining qisqartirilishi bir qarashda yaxshi tashabbus emas albatta. Ammo bu ish qanday maqsadga yo'naltirilganini tushunish muhim. Balki buning jiddiy sabablari bordir. Shuning uchun xulosa qilishga shoshilmay, vazirning izohini yaxshilab o'rganib chiqishga urindim. Uning aytishicha, soatlar ko'p bo'lgani uchun ona tili fanini o'qitishda asosiy e'tibor grammatikaga qaratilgan, ammo bu kutilgan natijani bermagan. Uning internet-nashrlar qayta-qayta chop etgan so'zlarini keltiram:

"Hamma maktabda o'qigan. Bizda grammatika masalalari juda ko'p va ona tilini o'qitish qiyin. Ko'rib turganingizdek, buning natijasida hamma tomon savodsizlik bo'lib ketdi. Bizning maqsadimiz songa emas, sifatga e'tibor qaratish".

Sherzod Shermatovning bu izohidan tushunganlarim:

— maktablarda ona tili o'qitishda grammatikaga (lingvistikaning nazariy qismi nazarda tutilayotgan bo'lsa kerak) e'tibor qaratilyapti va bu kutilgan natijani bermayapti; ammo buning dars soatiga qanday aloqasi borligini tushunmadim: dars soatlarini kamaytirilishi ham grammatika o'qitilishi davom etishi mumkin, dars soatlarini ko'paytirilishi ham ularda foydali, amaliy ma'lumotlar berilishi mumkin;

— maktabda grammatika o'tilgani bois "hamma tomon savodsizlik bo'lib ketdi"; bu yerda ham qanday mantiqiy bog' borligini anglamadim: grammatikaning o'qitilishi savodsizlikka sabab bo'lishi mumkinmi? Balki gap metodikaning samarasizligi haqidadir?

"Nima uchun matematika yoki fizika emas, ona tili, deya cheksiz gaplashish mumkin. Bu endi mutaxassislar o'tirib hal qiladigan masala". Vazirning bu so'zlari ilgari taxminlarimni tasdiqlaganday bo'ldi: aynan o'sha "o'tirib hal qiladigan" mutaxassislar vazirlik tizimida yoki yo'q yoki yetishmaydi. Vazirning gaplaridan ham mutaxassislik muammosi o'tkirligi anglashiladi: u tashabbusni asoslashga urinmoqda, ammo jiddiy argumentlar ayta olmayapti, tashab-

busi kerakligiga va samara berishiga biror dalil keltira olmayapti. Bu holatni birinchi marta kuzatmayapman: mavzu bo'yicha chiqish qiladigan aksariyat vazirlik tizimidagi amaldorlar, maktab ta'limi faollari qandaydir muammolar borligini biladi, lekin bu muammolar nimadalgini-yu, uni qanday hal qilish mumkinligini aniq tushunmaydi yoki tushuntira olmaydi.

Aslida ta'limdagi eng katta muammolar tizimli xarakterga ega. Ular dars soatini qisqartirish, ko'paytirish kabi qadamlar bilan hal bo'lib qolmaydi. Butun tizimni qayta ko'rib chiqishga ehtiyoj bor. Ammo bugungi maqola mavzusi bu emas. Keling, yaxshisi ona tili ta'limidagi muammolarga qaytamiz.

Amaliy grammatika nima?

Sherzod Shermatov bu yo'nalishdagi muammolarni quyidagicha tushuntirdi:

"Butun dunyoda ham tendensiya bor. Ingliz tilini ham qarang, Shekspir davridagi inglizcha she'rlarni hozir o'qib tushunmaymiz. Ular ham hozir ingliz tilini soddaroq qilib ishlatish yo'nalishidan ketmoqda. Biz ham sekin-sekin ona tilini sodda va ravon ishlatishga o'tishimiz kerak. Bunda grammatikadan ko'ra amaliy ko'nikmalarga, ya'ni gapirish, eshitish va yozishga ko'proq e'tibor berishimiz kerak. Keyinchalik esa kirish imtihonlarida ham shu ko'nikmalar asosida imtihon olish darajasiga chiqishimiz kerak".

Vazir bu o'rinda ham muammolarni taxminan tasavvur qilgan, lekin aniq tushuntirib bera olmagan. Uni tushunsa bo'ladi — u tilshunos emas. Keling, masalaga tilshunoslar va ona tili o'qituvchilari nuqtayi nazaridan aniqlik kiritishga urinib ko'ramiz.

Bugungi kunda til ta'limida yangicha metodikalardan foydalanilmoqda. Dunyoda eng ko'p o'rganiladigan, eng keng tarqalgan til — ingliz tilini o'rganish metodikalari bu borada namuna bo'lib xizmat qiladi. Maktablarda, universitetlarda ingliz tili o'tilgani-

da bizdagi kabi nazariyaga asosiy urg'u berilmaydi. Ammo yozishni, eshitishni va gapirishni o'rganish uchun ham nazariya zarur. Busiz bo'lmaydi.

Zaruriy nazariy bagaj yordamida amaliy ko'nikmalarni shakllantirishga qaratilgan lingvodic metodikalar yig'indisi "amaliy grammatika" deb ataladi. Amaliy grammatikaning nazariy grammatikadan farqi nimada?

— tildagi barcha kategoriyalar o'rgatilmaydi, balki so'zlashuvda va yozishda faol qo'llaniladigan eng muhimlari o'rgatiladi;

— fe'lining yoki sonning ilmiy ta'rif, nechta turi borligi yod olinmaydi, fe'l va sonning asosiy ko'rinishlari qaysi o'rinlarda, qaysi vaziyatlarda ishlatilishiga asosiy e'tibor beriladi;

— eskirgan qoidalar, kategoriyalar olib tashlanadi yoki yangilanadi, o'lik ilmiy kategoriyalar qayta-qayta o'rgatilmaydi. Masalan, ingliz tilida kelasi zamon yasashda to be fe'lining shall va will shakllari ishlatilar edi. So'zlashuv tilidan shall shakli chiqib ketganidan so'ng u darsliklardan ham olib tashlandi;

— tilni turli sohalarida samarali, qulay, tushunarli ishlatish uchun alohida metodikalar, tavsiyalar, mashqlar ishlab chiqiladi; ish yuritish, jurnalistika, yurisprudensiya, ilmiy faoliyat, diplomatiya kabi sohalar uchun alohida qoidalar, yozish qoidalari aniq qilib tuziladi, qachon qaysi so'zni, qaysi shaklni, qaysi jumlani ishlatish, nimani ishlatmaslik belgilab beriladi.

O'zbek tilida hali bunday amaliy grammatika metodi ham, dasturlari ham, darsliklari ham yo'q. Agar bunday metodika ishlab chiqilsa, darsliklar yaratilsa, o'zbek tilini maktablarda va universitetlarda o'rgatish juda osonlashadi, maktab va universitetlarda bu dasturlar bo'yicha ta'lim o'rganan mutaxassislar o'z faoliyatida chiroqli o'zbek tilidan foydalana oladi, bir so'z bilan aytganda, til tartibga keladi. Bunday metodika o'zbek tilini ikkinchi til sifatida o'rgatishni ham osonlashtiradi.

(Davomi 3-betda.)

Vazirning bayonoti, maktablarda ona tili darslari va ta'limdagi kolonial meros haqida

(Davomi. Boshi 2-betda.)

O'zbek tili o'qitishning yangi metodikasi qanday ko'rinishda bo'ladi?

Amaliy grammatika nimaligini tushunib oldik. Ingliz tilini o'rganganlar uning nimaligini yanada aniqroq tasavvur etdi. Lekin o'zbek tili uchun ham xuddi shunday dastur, metodika ishlab chiqsa bo'ladimi? Nimalarga e'tibor berish kerak?

Bu savollarga o'zbek tilshunosligida va pedagogikasida aniq javob yo'q. Hali bu borada ishlar qilinmagan, tadqiqotlar amalga oshirilmagan. Ora-sirada yangi metodikalar yuzasidan tashabbuslar maydonga chiqib qoladi, biroq shu paytgacha ularning hech biri muvaffaqiyatli oxiriga yetkazilmadi: tashabbuskorning vaqti, bilimi, imkoniyatlari yetishmaydi, yoki e'tibor va mablag' topilmaydi. Quyida ana shunday tashabbuslardan biri haqida hikoya qilmoqchiman.

Yozish kursi

2019-yilda yosh mutaxassislariga o'zbek tilida ilmiy-ommabop va professional matn yozish bo'yicha kurs o'tdim. Kursimda turli soha vakili bo'lmish sakkiz nafar yosh mutaxassis qatnashdi. Sakkizta darsdan iborat kursim davomida ularga o'zbek tilida savodli, chiroyli, sodda va tushunarli matn yozishni o'rgatishga harakat qildim. Bu borada tayyor metodika va darsliklar yo'qligi tufayli o'zim nazariya va dars metodikasi ishlab chiqishimga to'g'ri keldi. Bunda ingliz tili metodikalariga hamda o'zbek tili bo'yicha to'plagan nazariy bilimlarimga asoslandim.

Ko'p narsani noldan ishlab chiqishga to'g'ri keldi. Darslarim samaraliroq o'tishiga harakat qilib ko'p izlandim, bu jarayonda o'zim ham ko'p bilim oldim.

Oldin ham o'zbek tilining amaliy grammatikasi haqida o'ylab yurar edim. Ushbu kurs yordamida bu boradagi tasavvurlarimni biroz aniqlashtirib oldim, ayrim ishlanmalarimni amaliyotda sinab ko'rdim. O'zbek tilining amaliy grammatikasi qanday bo'lishi haqida o'zim ham ma'lum tasavvur hosil qildim.

Masalan, o'zbek tili darslarida fe'l so'z turkumi haqida dars o'tilganida, uning kategoriyalari, fe'l yasovchi qo'shimchalar, boshqa yasaliish usullari, mayl, zamon, nisbat ko'rsatkichlari sanab o'tiladi. Amaliy dars o'tganda fe'l qaysi qo'shimchalar yordamida yasaliishi-yu, qancha kategoriyasi borligi muhim emas. Qaysi zamonidagi fe'l qaysi o'rinlarda, qanday vaziyatlarda ishlatilishi, fe'l zamonlarining ma'no farqlari ko'rsatib beriladi. Bu turdagi ma'lumot hozirgi darsliklarda berilmaydi. O'zbek tilini foydalanish oson bo'lgan instrumentga aylantirmoqchi bo'lsak, fe'l ta'limiga boshqacha yondashish kerak.

Misol:

— oddiy bayon shaklidagi matnda asosan yaqin (aniq) o'tgan zamon ishlatiladi: bordi;

— yaqindagina bo'lib o'tgan voqea bayonida yaqin o'tgan zamon ishlatiladi: bordi;

— bir necha yillar oldin bo'lgan voqea bayonida uzoq o'tgan zamon ishlatiladi: borgan (edi);

— hikoyachi aniq bilmaydigan, boshqalar aytib bergan voqea bayonida o'tgan zamon hikoya fe'li ishlatiladi: boribdi;

— tarixiy voqealar bayonida, kino va kitob mazmunini aytib berishda hozirgi-kelasi zamon ishlatiladi: boradi.

Fe'l tinglovchiga aniq mazmun anglatishi kerak:

— borarman – borishim 50 foiz aniq;
— boraman – borishim 100 foiz aniq.

Til o'rgatishga bunday yondashish, til vositalaridan foydalanish priyomlarini konkretlashtirish o'zbek tili savodxonligini, bu tildan turli sohalarida foydalanishni ham ancha osonlashtiradi. Ammo bunday metodika hozircha tugallangan shaklda yo'q. O'zbek tilini o'qitish sovet davridan qolgan metodikalarga asoslanadi bugungi kungadakilarga. Bunday vaziyat vujudga kelishining o'ziga yarasha tarixi bor.

O'zbek tilidagi eski metodika va postkolonial meros

O'zbek tili bo'yicha darsliklar XX asr boshidan yaratila boshlangan. Fitrat kabi mualliflar eski arab grammatikasi analariga asoslanib nazariy ishlanmalar yaratgan bo'lsa, keyinchalik sovet tilshunosligi vujudga keldi. Bu tilshunoslik to'raligicha rus tilshunosligiga, rus tili qoidalariga bo'yundirilgani bilan diqqatga sazovor.

1939-yilda O.Usmonov va B.Avezov muallifligidagi "O'zbek tili grammatikasi" kitobi chiqdi. Bu kitob S.G.Barxurdarov va Y.I.Doiskovlarning "Grammatika russkogo yazika" kitobi asosida tuzilgan edi. Bu kitobda o'zbek tili nazariyasi ilk bor biz bilgan ko'rinishga keltirildi. Rus tilidagi qoidalar o'zbek tiliga ko'r-ko'rona joriy etildi. Masalan, rus tilida oltita kelishik borligi uchun o'zbek tilida ham kelishiklar soni oltita qilib belgilandi. So'z turkumlarining kategoriyalari va turlari rus tilidagiga moslandi. Chet el so'zlari rus tili orqali olinishi va rus tili fonetikasi bo'yicha talaffuz etilishi belgilandi.

Mana shu, sun'iy yo'l bilan yaratilgan qoidalar haligacha "to'g'ri o'zbek tili" sifatida ko'riladi. Bu qoidalar asosida yozmaganlar va gapirmaganlar "savodsiz" deb haqorat qilinadi. Qoidalarini o'zgartirish, yangilash, zamonaviylashtirish esa "tilni buzish" deb baholanadi.

O'zbek tili ta'limidagi muammolar sovet davriga borib taqaladi. U davr metodikalari yangilanmasligining sabablari esa turlicha: mutaxassislar va

ziyolilarning konservativligi, zamonaviy ilmiy diskurslar o'zbek akademik fanida qabul qilinmayotgani, sohada yetarlicha mablag' yo'qligi va hokazo. Bu haqda keyingi bo'limda bafurja gaplashamiz.

O'zbek tilida bunday metodika ishlab chiqsa bo'ladimi o'zi?

Nazariy jihatdan bo'ladi albatta, lekin bunga to'sqinlik qiluvchi omillar ko'p:

— mavzuni yaxshi anglaydigan, muammolarni tushunadigan va nima qilishni biladigan mutaxassislarning kamligi;

— amaliy metodikalar ishlab chiqish juda katta nazariy ish olib borish, ulkan faktik material to'plashni, ko'plab darsliklar, lug'atlar, tezauruslar, matn korpuslari yaratishni taqozo etadi; baribir nazariy sohani, fundamental lingvistikani rivojlantirmay turib, amaliy grammatika tomon qadam tashlab bo'lmaydi, aks holda bu qadam besamar bo'ladi. Lekin hozirgi kunda O'zbekistonda fundamental lingvistik tadqiqotlarga yetarli mablag' ajratilishiga shaxsan mening ko'zim yetmaydi – ham bu ikkilamchi, uncha muhim bo'lmagan xarajat deb hisoblanadi, ham tilni rivojlantirishning real ahamiyatini tushunadigan qaror qabul qiluvchilar – amaldorlar, mutaxassislar uncha ko'p emas;

— o'zbek olimlarining va ziyolilarining konservativligi bunga to'sqinlik qiladi: bugungi o'zbek tilshunosligida va o'zbek madaniyatida tilni doimiy yangilab, o'zgartirib borish tarafdorlari uncha ko'p emas; aksincha, eski qoidalarga yopishib olib, ularni hammaga majburlab o'rgatishga, o'rganmaganlarga "savodsiz" tamg'asini bosishga ishqibozlar ko'p. Til — dinamik hodisa, u doimiy o'zgarib boradi. Shunday ekan, buni to'g'ri qabul qilib, tilni zamonaviy ehtiyojlari hamda xalq tilidagi o'zgarishlarga qarab doimiy ravishda yangilab borish kerak;

— O'zbekistonda ta'lim tizimi yaxshi ahvolda emas: pul kam, metodikalar, moddiy-texnik baza eskirib ketgan, darslik va boshqa adabiyotlar, yaxshi mutax-

assislar, mutaxassislarni tayyorlaydigan tuzilmalar kam, dars berish va baholash tizimida urg'ular umuman boshqa narsalarga berilgan, ta'limning zamonaviyligini, dolzarbligini ta'minlaydigan jihatlar chetda qolib ketgan. Umumiy vaziyat bunday bo'lganidan so'ng bittagina yo'nalishni modernizatsiya qilishdan umidlanmasa ham bo'ladi – yangi metodika samaradorligi eski odamlar tomonidan talablar bo'yicha tekshiriladi va u pirovardida byurokratiya va konservatizm girdobida yo'q bo'lib ketadi.

Xulosa

O'zbek tilini maktab va universitetlarda o'rgatish muammolari juda ko'p omillar va aspektlarga ega bo'lib, darslarni qisqartirish yoki ko'paytirish bilan bu muammolar hal bo'lib qolmaydi. Avvalo ta'lim sohasining tizimli muammolarini hal qilish, eski kolonial meros bo'lmish ta'lim tizimidan to'liq voz kechib, yangi tizim qurish zarur, shunda ta'lim boshqa sohalar ta'limi qatorida ancha tartibga kelib qoladi.

Ta'limning, ayniqsa ona tili o'qitilishining real ahamiyati to'la anglanmasligi, ko'pgina mas'ul amaldorlar va mutaxassislar tilning ijtimoiy vazifalaridan bexabarligi, tilni amaliyot bilan bog'lash ishlari sustligi ham jiddiy muammoldan biridir.

Vazirlik til o'qitishda amaliy grammatika zarurligini tushungani yaxshi albatta, ammo bunday metodika va uning metodologik ta'minoti bo'lmish darslik va qo'llanmalar yaratilishi juda ko'p e'tibor, vaqt, mehnat va pul talab qiladi: fundamental nazariy tadqiqotlar olib borish, lug'atlar, matn korpuslari tuzish, xalq tilida bo'layotgan jarayonlarni sinchiklab o'rganish zarur bo'ladi. Bunaqa katta hajmli ish O'zbekistonda yaqin yillarda amalga oshirilishiga ko'zim yetmaydi.

Yuqoridagilardan tashqari, eski qoidalar, metodikalardan voz kechishga o'zbek tilidan foydalanuvchilarning konservativligi ham to'sqinlik qilmoqda. Konservativ yondashuvdan voz kechib, tilni zamonaviylashtirishga qaror qilinishi bu yo'ldagi birinchi xayrli qadam bo'lishi mumkin.

Ona tili darsliklari va baholashning milliy test tizimi

Oliy ta'lim muassasalariga kirish imtihonlarini ham optimallashtirish zarur. Biz bunda asosiy e'tiborni o'qishga kirish jarayonlarini soddalashtirishga, oliy o'quv yurtlarida chinakam bilim va tarbiya olishga qaratishimiz zarur. Misol uchun, ona tili bo'yicha bilimni baholashning milliy test tizimini yaratish lozim. Yoshlar istalgan vaqtda imtihon topshirib, tegishli guvohnoma olsa, oliy o'quv yurtiga o'qishga kirayotgan paytda ona tili bo'yicha qayta sinovdan o'tishga hech qanday ehtiyoj qolmaydi.

Shavkat MIRZIYOYEV

So'nggi yillarda rivojlanishning yangi bosqichini boshlagan Ona Vatanimizda Ona tilimizga e'tibor har doimgidan ham kuchaydi desak, yangilishmaymiz. Matbuotda tilimizning tarixi, buguni, istiqboli haqida juda ko'p chiqishlarning guvohi bo'lyapmiz. Ayniqsa, Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyevning 2020-yil 24-yanvarda Oliy Majlisga Murojaatida tilga olingan ta'lim sohasiga oid istiqbolli rejalar orasida ona tilidan milliy baholash tizimini yaratishga doir takliflari ham fan ta'limining yangi rivojiga xizmat qiladi.

Ona tili ta'limining sifatli bo'lishi tilshunos olimlarga, filolog o'qituvchilarga, va albatta, fan darsliklariga ham uzviy bog'liq. Prezidentimiz e'tirof etganlaridek, ona tili bo'yicha baholashning milliy test tizimi ishlab chiqilsa, darsliklarimiz ham shu tizimga moslashtirilishi shart. Darsliklardagi barcha mashqlar, nazorat turlari, hatto namuna sifatida keltiril-

gan misollar ham o'quvchida SO'ZLASH, TO'G'RI YOZISH, HAYOTDA QO'LLAY BILISH ko'nikmalarini shakllantirishga qaratilgan bo'lishi va biz ilova qilgan xatolardan xoli bo'lishi kerak. Chunki yangi ishlab chiqilayotgan milliy baholash tizimida ushbu ko'nikmalar sinallishi aniq.

Ona tili darsliklarimizdagi mavjud xato va kamchiliklar "Ma'rifat" gazetasida bir necha marta e'lon qilinib, 2019-yilda nashr qilingan darsliklarda bartaraf etildi. Bugun biz kelgusi o'quv yiliga nashr qilinishi kerak bo'lgan 5-sinf "Ona tili" darsligi haqida so'z yuritmoqchimiz. Avvalo, amaldagi 5-sinf "Ona tili" darsligidagi ayrim xato, kamchiliklarni keltirishni lozim topdik.

5-sinf "Ona tili" (to'ldirilgan 4-nashri). Toshkent, "Ma'naviyat", 2015.

Mualliflar: N.Mahmudov, A.Nurmonov, A. Sobirov, Z. Jo'raboyeva.

35-bet. "His-hayajon bilan

aytilgan darak, so'roq, buyruq shaklidagi gaplar his-hayajon gaplar sanaladi".

Istak gaplarni ham kiritish kerak, chunki ularga ham his-hayajon ohangi qo'shilsagina his-hayajon gapga aylanadi. Shundagina istak gaplar oxiriga undov belgisi qo'yishimiz mumkin bo'ladi.

58-betda "eslab qoling" eslatmasi bilan belgilangan qoida ichida "Masalan: Qizim, yalpiz terib kelsang-chi." misolida ko'rib turganingizdek nuqta qo'yilgan. Aslida darslikning 28-bet, 31-betidagi qoidalarga ko'ra -chi so'roq yuklamasidir. So'roq yuklamalaridan so'ng so'roq belgisi qo'yilishi kerak.

136-bet. "O, o harfi tonna, noyabr kabi so'zlarda o' kabi aylilsa ham, o yoziladi".

Noyabr so'zining nayabr tarzidagi talaffuzini uchratganmiz. Shu so'z o'rniga aniq o' kabi aytiladigan, masalan, boks so'zini qo'yish maqsadga muvofiq bo'lar edi.

Shu o'rinda yana bir masala: mazkur qoidalarda harf so'zining ishlatilishi qanchalar o'rinni ekanini ham o'yab ko'rish kerak. Chunki boshlang'ich ta'limdayoq bolaning ongiga muhraganmiz: "Tovushlarni aytamiz va eshitamiz, harflarni ko'ramiz va yozamiz". Tovush atamasini qo'llash, bizningcha maqbulroq bo'lar edi.

139-bet. "O' tovushi ko'l, o's, cho'l, jo'ra, mo'tabar kabi so'zlarda torroq, bo'ri, qo'ri, xo'roz, ro'mol kabi so'zlarda

esa kengroq eshitiladi, ammo har vaqt bir xil shaklda yoziladi".

"Mo'tadil, mo'jiza, mo'tabar kabi so'zlardagi tutuq belgisi yozuvda tushirib qoldiriladi."

Taklif: o' tovushi yopiq bo'g' inlarda torroq, ochiq bo'g' inlarda kengroq talaffuz qilinadi, deya izohlasak bo'ladi, ammo qoidadagi jo'ra, mo'tabar so'zlari bu fikrimizga zid keladi. Aslida mo'tabar so'zidagi tutuq belgisining tushirib qoldirilishi haqidagi qoidaga qarasa, bu so'zda ham keng talaffuz qilinishi oydinlashadi. Demak, 1-qoidada jo'ra, mo'tabar so'zlari noo'rin keltirilgan.

143-bet, 1-topshiriq.

j—til oldi, portlovchi, jarangli tovush;

dj—til oldi, sirg'aluvchi, jarangli tovush.

Tasnifda bu tovushlarning jarangsiz jufti noto'g'ri ko'rsatilgan. Aslida j-ch(til oldi, portlovchi, jarangsiz), dj — sh(til oldi, sirg'aluvchi, jarangsiz) tarzida bo'lishi kerak. 147-betda keltirilgan qoidalarga ko'ra fikrimiz isbotlanadi.

153-bet "Gramm, metall kabi so'zlar oxirida kelgan qo'sh undoshlardan biri talaffuzda tushirib qoldirilsa ham, yozuvda hamisha fodalangani. Bunday undosh bilan tugagan so'zlarga xuddi shu tovush bilan boshlanadigan qo'shimchalar qo'shilganda, qo'sh undoshlarning biri yozilmaydi".

Qoidaga "har qanday qo'shimcha qo'shilsa" deya

o'zgartirish kiritish kerak.

163-bet "Gapda ishtirok etayotgan so'zlardan birining boshqalariga nisbatan kuchliroq talaffuz qilinishiga gap urg'usi yoki mantiqiy urg'u deyiladi. Masalan, Buvijonim so'zlarini kutaman."

Urg'u olgan bo'lak izohlanmagan.

190-betda zangori kema tasviriy ifoda sifatida berilgan. Unga teng keluvchi so'zga aniqlik kiritilsa, maqsadga muvofiq bo'lar edi. Shu mavzudagi barcha tasviriy ifodalarning so'z muqobili mavjud, shu so'z birikmasi bundan mustasno.

Bular 5-sinf "Ona tili" darsligidagi to'g'rilanishini kutayotgan kamchiliklar. Nashr qilinishi kutilayotgan barcha darsliklarda bu kabi kamchiliklarni bartaraf etish kerak. Bundan tashqari ona tili darsliklarida ish yuritish hujjatlaridan ham namunalar berilishi shart. Masalan, annotatsiya, rezyume kabilar...

Darsliklardagi har bir mashq o'quvchining dunyoqarishini boyitish, og'zaki nutqini rivojlantirish va imlo malakasini oshirishga xizmat qilishi kerak. Yangi nashr etiladigan darsliklarda milliy testlardan namunalar berilsa, maqsadga muvofiq bo'lar edi.

Gulnoza XOLDOROVA, Namangan tumanidagi 21-IDUMI ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi, XTVning "Darsliklarni birligida takomillashtiraylik" tanlovi g'olibi

Tezaytishlarning samarasini bilasizmi?

1-sinfga qadam qo'ygan bolalarning dars jarayoniga moslashishi oson bo'lmaganidek, kunning o'yin bilan o'tkazgan bolani tartibga olishda ham o'qituvchilar qiyinchiliklarga duch keladi. Ziyrak bolalar darslarni tez fursatda o'zlashtirib oladi. Lekin o'quvchilar orasida o'zlashtirishda qiynaladiganlari ham uchraydi. Ayrim bolalar "r", "k" va boshqa tovushlarni aytishda qiynaladi. Talaffuzida muammosi bor o'quvchilar bilan ishlash o'qituvchidan ko'proq mehnat talab qiladi.

Mana shunday vaziyatlarda tezaytishlardan foydalanish yaxshi samara beradi. Avvalo, tezaytish orqali bola to'g'ri, ravon o'qishni o'rganadi. Tezaytishni tez aytaman deb, talaffuzida qiynaladigan tovushlarni ham to'g'rilab aytib yuboradi. O'quvchilar o'rtasida ijodiy musobaqa muhiti ham pay-

do bo'ladi. Faoliyatim davomida guvohi bo'ldimki, bolalarga tezaytishni o'rgatishning ijobiy taraflari juda ko'p. Ayniqsa, 1-sinflarning savod chiqarish davrida 3 ta harf o'tilgach, o'g'il-qizlardan diktant olishni boshlaymiz. Shu vaqtdan boshlab soddaga tezaytishlarni yodlatib borish kerak.

Bu orqali ularda ko'nikma hosil bo'ladi. Misol uchun:

1. *Ayiq asal yaladi, asalari taladi.*
2. *Bilimli bola Bilolmi, Bilol bilimli bolami?*
3. *Malika marradami, Mardon marradami?*

kabi soddaga misralar bolalarning ifodali o'qish ko'nikmalari shakllanishiga zamin bo'ladi. Bu usuldan barcha fanlar doirasida foydalanish mumkin. Savod o'rgatish jarayonida, o'qish, tarbiya darslarida, darsdan so'ng o'tiladigan to'garak mashg'ulotlarida foydalanilsa, o'quvchilarimizning nutqi, talaffuzi ravonlashuviga, ziyrak va chaqqon bo'lishiga erishamiz. Masalan, savod o'rgatish davrida "k" harfi o'tilayotganda quyidagi tezaytish mavzuga mos:

Lak-lak elak, elakka un kerak.

Shu asosda savol-javob ham o'tkazish mumkin:

1. Tezaytishimizda nechta "k" harfi ishtirok etgan? (7).

2. 7 juft sonmi yoki toq? (Toq).

Shu va shunga o'xshash misollar bilan fanlar bog'lanishiga ham erishish mumkin.

Shahnoza SOTVOLDIYEVA, Xo'jaobod tumanidagi 26-maktabning boshlang'ich sinf o'qituvchisi

O'zbek xalqi tarixida bor-yo'g'i ikki marta orfografiya qoidalari qabul qilingan, xolos.

Imlo va grammatika

Yoxud imlo qoidalarini grammatikaga yoki grammatikani imlo qoidalariga moslashtiraylik

O'zbekiston Respublikasi mustaqil deb e'lon qilinganidan so'ng lotin yozuviga asoslangan yangi o'zbek alifbosini yaratish masalasi kun tartibiga chiqqanligini bilamiz. Rasmiy yozuvda qaysi alifbodan foydalanish masalasi bir yarim yil umumxalq muhokamasida bo'ldi. Markaziy gazeta va jurnallar muhokama maydoniga aylandi. O'zbekiston Respublikasi Oliy Kengashi sessiyasida lotin yozuviga asoslangan yangi o'zbek alifbosini yaratish yuzasidan ishchi guruh tuzildi. Nihoyat O'zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining 1993-yil 2-3-sentabrdagi 12-chaqiriq 13-sessiyasida lotin yozuviga asoslangan yangi o'zbek alifbosiga o'tish to'g'risida qonun qabul qilindi.

Bu xususda metodist olim Yo'ldosh Abdullayev shunday yozgan edi: "Qarorga binoan, yangi o'zbek alifbosini joriy etish bo'yicha respublika davlat komissiyasi tashkil etildi. Yangi alifbo asosidagi o'zbek tilining asosiy imlo qoidalarini ishlab chiquvchi guruh tuzildi (kamina ham guruhning a'zosi edim) va 1993-yilning dekabr oyidan ish boshlandi".

Tabiiyki, alifbo yangilangach unga mos yozuv qoidalarini ishlab chiqishga ham ehtiyoj tug'iladi. "O'zbek tilining (lotin yozuviga asoslangan yangi alifbo asosidagi) asosiy imlo qoidalarini" loyihasi 1994-yil 16-aprelda ilk bor Toshkentda o'tkazilgan ziyolilar yig'inida ko'rib chiqildi. O'sha davrda "O'zbek tilining asosiy imlo qoidalarini" loyihasi matbuotda e'lon qilindi, turli ma'naviy-ma'rifiy yig'inlarda yurt ziyolilari tomonidan qizg'in muhokama etildi va bildirilgan jo'yali fikr-mulohazalar inobatga olinib, loyiha bir necha bor tahrir qilindi.

1995-yil 24-avgustda Vazirlar Mahkamasining 339-qarori bilan lotin yozuviga asoslangan "O'zbek tilining asosiy imlo qoidalarini" 7 bo'lim, 82 moddadan iborat holatda rasmiy tasdiqlandi va keng amaliyot uchun joriy etildi.

Ta'kidlash joizki, bu o'zbek xalqining ma'naviy-ma'rifiy hayotida o'ziga xos hodisa bo'ldi. Chunki o'zbek xalqi tarixida bor-yo'g'i ikki marta orfografiya qoidalarini qabul qilingan, xolos. Jumladan, 1940-yilning 4-iyulida kirill alifbosi hukumat komissiyasi tomonidan tasdiqlanadi va shu yilning o'zida "Birlashgan o'zbek alfaviti va orfografiyasi" to'plamida e'lon qilinadi. Ma'lumotlarga ko'ra, kirill imlo qoidalarini bir necha marta qayta ishlangan, 1952-, 1953-, 1955-yillarda loyiha tarzida besh marta qayta nashr qilingan, nihoyat 1956-yilning 4-aprelda o'sha davr hukumati tomonidan kirill alifbosiga asoslangan "O'zbek orfografiyasining asosiy qoidalarini" tasdiqlangan. Bu qoidalar 72 moddadan iborat edi. Ta'kidlash joizki, hozir ham agarda kirill yozuvidan foydalanish zarurati paydo bo'lsa, albatta, yozuvimiz shu 72 modda talablariga bo'yusundirishi kerak. Ikkinchi marta esa 1995-yil 24-avgustda Vazirlar Mahkamasining 339-qarori bilan "Lotin yozuviga asoslangan imlo qoidalarini" qabul qilindi. Bugungi kun talablari hamda belgilangan huquqiy asoslarga ko'ra butun jamiyat mana shu — "Lotin yozuviga asoslangan imlo qoidalarini" asosida ish ko'rish zarurligi ham hammamizga kundek ravshan. Demak, qariyb 25 yildan beri shu qoidalariga binoan ish yuritilmoqda. Lekin mazkur imlo qoidalarini amal-dagi grammatika ma'lumotlarida jiddiy

farqlar borligini payqamaslikning iloji yo'q.

Barchamizga ma'lumki, "Oliy ta'lim muassasalariga test sinovlari orqali qabul qilish tizimini takomillashtirish to'g'risida"gi Prezident qaroriga muvofiq, 2020-2021-o'quv yilidan boshlab test sinovi topshiriladigan fanlar majmuasi ikki bo'limga ajratilib, birinchi bo'limga barcha test topshiruvchilar uchun umumiy 3 ta fan: ona tili, matematika va O'zbekiston tarixi majburiy blok sanalishi belgilab qo'yildi (koronavirus pandemiyasi tufayli qarorning bu talabi kechiktirildi).

Ona tili fanidan majburiy imtihon topshiriladigan bo'lishi, fanni o'rganishga bo'lgan talabni kuchaytiradi. Abiturientlarga ona tilidan test savollari nafaqat darsliklar asosida, balki imlo qoidalarini asosida tushishi ham tabiiy hol. Grammatika va uning tarkibida imlo qoidalarini o'rganayotgan o'quvchilar va abituriyentlar yillar o'tgani sayin takror-takror chalg'ib kelayotganlari ko'pchilikka sir emas. Bunga sabab, ta'kidlaganimizdek, imlo qoidalarini va grammatikadagi o'zaro tafovutlardir.

Jumladan, "O'zbek tilining asosiy imlo qoidalarini"ning "Qo'shib yozish" bo'limi 38-moddasida: "Xona, poya, noma, bop, xush, ham, baxsh, kam, umum, rang, mijoz, sifat, talab kabi so'zlar yordamida yasalgan qo'shma ot va qo'shma sifatlar qo'shib yoziladi: *qabulxona, tabriknoma, taklifnoma, bedapoya, ommabop, xushxabar, hamsuhbat, orombaxsh, kamquvvat, bug'doyrang, umumxalq, sovuqmijoz, devsisfat* kabi" deyilgan. Lekin "Hozirgi o'zbek adabiy tili" darsliklarida, o'quv qo'llanmalarida bu birliklar affiksoid (so'z shaklidagi qo'shimcha)lar sifatida beriladi.

Tilshunos Shavkat Rahmatullayev "O'zbek tilining yangi alifbosi va imlo-si" kitobida imloning shu o'rniga biron izoh bergandek bo'lgan: "... 38-paragraf asli amaldagi imlo qoidalaridagi 53-paragrafdan ajratib olindi (qo'shma so'zlar imlosi paragrafida o'tkazildi). Joriy etilayotgan imlo qoidalarida qo'shma so'z yasashda qatnashadigan va qo'shib yoziladigan bunday so'zlar deyarli to'liq sanaldi. Amaldagi qoidalarda *bop, do'st, noma, xona, xush, ham, kam* so'zlari keltirilgan bo'lib, joriy etilayotgan qoidalarda shular qatoriga *poya, baxsh, umum, rang, mijoz, sifat, talab* so'zlari kiritildi (*do'st* so'zi negadir tushib qolgan D.N). Xullas, qo'shma so'z hosil qilishda qatnashib, qo'shib yoziladigan so'zlar miqdori to'ldirildi. Bunday qo'shma so'zlar imlosi yangi imlo qoidalarini sifatida o'rganilishi kerak."

Shavkat Rahmatullayev 38-moddada-gi so'zlar qo'shma ot va qo'shma sifatlar hosil qilishini yozgan, biroq "Hozirgi adabiy o'zbek tili" kitobida bu mulohazaga qarama-qarshi fikrlarga duch kelamiz. Chunonchi, "Affiksoid deb asli leksik birlik bo'lib, keyinchalik xuddi affiks kabi grammatik ma'no ifodalashga xizmat qilib, affiks kabi bir necha leksemalarga qo'shilib kelish xususiyatiga ega bo'lgan birlikka aytiladi (lot. affixoid — affiks-ga o'xshash). Masalan, lug'atimizda *xona* leksemasi mavjud (katta xona kabi), shu bilan birga *-xona* affiksoidi ham mavjud (*ishxona, oshxona, choyxona* kabi); *noma* leksemasi ham (vassalom, noma, tamom kabi), *-noma* affiksoidi ham (*taklifnoma, aybnoma, ruxsatnoma* kabi) mavjud".

Shuningdek, yana bir olim Azim Hojiyev "O'zbek tili so'z yasashi tizimi" kitobida shunday fikrlarni bayon etadi: "*-xona, -goh* qo'shimchalari garchi sermahsul bo'lmasa-da, har holda o'z vazifasini to'xtatmagan, ular bilan yangi so'z yasash jarayoni davom etmoqda, binobarin, ular mahsull affikslardir.

-xona affiksi. Bu affiks (affiksoid) so'z yasash asosidan anglatilgan narsa bilan bog'liq holda amalga oshiriladigan ish-faoliyat joyini bildiruvchi otlar yasadi: *darxonona, ishxonona, to'yxona, somsaxona, qurtxonona* kabi. *-xona* affiksining xuddi shu xususiyati asosida keyingi vaqtlarda *vakolatxonona, elchixonona, grimxonona, konsulxonona, pochtaxona, tug'ruqxonona, qabulxonona, qo'riqxonona, hushyorxonona, tajribaxonona* kabi so'zlar yasaldi.

-noma affiksi. Bu so'z yasovchi "yozilgan narsa", "xat", "hujjat" kabi ma'noli *noma* so'zidan kelib chiqqan. Shu ma'nosi bilan *noma* so'zi qo'shma so'z yasash uchun ham qo'llangan: *sayohatnoma, Boburnoma, O'g'uznoma* va b.

...lekin nima uchundir keyingi vaqtlarga qadar yaratilgan ilmiy ishlar-da, jumladan, darslik va qo'llanmalar-da ot yasovchilar qatorida *-noma* so'z yasovchisi berilmagan. ...Shuningdek, *taklifnoma, tabriknoma, ruxsatnoma* kabi so'zlar tarkibidagi ...noma...ning affiks ekaniga shubha yo'q".

Bir-biriga qarama-qarshi bu kabi ma'lumotlar kishini chalg'itadi. Xo'sh, amaldagi imlo qoidalariga ko'ra sanab o'tilgan *ishxonona, oshxonona, choyxonona, taklifnoma, tabriknoma, ruxsatnoma* kabi so'zlar qo'shma otlarmi yoki amaldagi o'zbek tili grammatikasiga ko'ra bular sodda yasama so'zlar sanaladimi?

Fikrimizcha, *noma* shaklini fors-tojik tilidan o'zlashgan "yozilgan narsa", "xat", "hujjat" ma'noli leksema sifatida qabul qilingan (imlo qoidalaridagi) fikrga tayanib *taklifnoma* — "*biror bir joyga taklif etish xati*", *tabriknoma* — "*qutlab yozilgan xat*", *ruxsatnoma* — "*biror narsa yoki faoliyat uchun ruxsat berish xati*" tarzida qabul qilsak, mantiqan to'g'ri bo'lardi.

Endi sifatlar haqidagi qoidaga e'tibor qaratsak, "Hozirgi o'zbek tilining taraqqiyoti jarayonida so'z yasash vazifasi kengaygan va yangi sifat yasalishida qo'llanilayotgan mahsull affikslar quyidagilar: *-kor, -dor, -ser, -chan, -siz,*

-no, kam, -g' ayri, -gi, -lik, -iy/ -viy, -ma, -simon, -ham, -xush".

Azim Hojiyev *-kam, -ham, -xush* so'z sifatida emas, balki so'z yasovchi sifatida qo'llanilishini quyidagicha izohlaydi: "Masalan, kamunum so'zining so'z yasash tarkibi kam + unum qismlaridan iborat bo'lib, uning ma'nosi shu qismlari ma'nosi asosida yuzaga keladi. Kamhosil so'zi serhosil so'zi bilan, hamkurs so'zi kursdosh so'zi bilan qiyoslansa, kam va ham so'zlarining serva — dosh affikslariga ma'nodosh (vazifadosh) ekanini — so'z yasovchi ekanini sezish qiyin bo'lmaydi".

Azim Hojiyev *kam, xush, ham, bop, kam* bilan yasalgan so'zlar tilimizga tojik tilidan o'zlashganligi, ular o'zbek tilining yasama so'zlari emasligini isbotlab bergan. Bunday so'zlar o'zbek tilining o'zida yasalmaganligi uchun ayrimlari ma'nosini tarkibiy qismlari ma'nosidan keltirib chiqarib bo'lmaydi. Masalan, *xushvaqt, kamomad, hamnafas* so'zlari.

Bu kabi "kemtiklik"lar imloning 31-moddasi ("Yonma-yon keladigan undoshlarning imlosi") 2-qismi (*metall, kilogramm, kilovat, kongress* kabi o'zlashma so'zlar oxirida bir undosh aytilsa ham, ikki harf yoziladi. Lekin bunday so'zlarga xuddi shu tovush bilan boshlanadigan qism qo'shilsa, so'z oxiridagi bir harf yozilmaydi: *metall+metallar, kilogram+mi=kilogrammi* kabi)da ham uchraydi. Chunki *kilogramm, metall* so'zlariga III shaxs egalik qo'shimchasini qo'shib ko'raylik-chi, mantiq qay darajada o'zgaradi? Yoki qo'shma ravishlar imlosida qaysi qoidaga rioya etgan ma'qul?..

Bu kabi e'tirozli o'rinlar yana topiladi. Bugun o'quvchilar va abituriyentlarga dars berayotgan repetitorlar hamda fan o'qituvchilarining aksariyati o'z qo'llanmalarini asosida dars o'tishlari urfga aylangan. Qaysidir o'qituvchi imlo qoidalaridan kelib chiqib ish tutsa, boshqalari taniqli olimlari fikri bilan ish olib boradi. Ularning oliy ta'lim daroghiga o'qishga kirib, talaba bo'lgan o'quvchilari esa o'zbek filologiyasi yo'nalishida (mutaxassislik fanlaridan) o'qish davomida "yap-yangi grammatika"ga duch keladilarki, endi grammatika hamda imlo muammosi globallashib boraveradi va "Umumiy o'rta ta'lim maktablarida nega yaxshi mutaxassislar yetishmaydi?" degan savolli vaziyatni yuzaga keltiraveradi.

Taniqli adibimiz Abdulla Qahhor shunday degan edi: "Nima uchun ko'cha harakati qoidasini buzgan kishiga millit-siya hushtak chaladi-yu, butun bir tilni buzayotgan odamlarga hech kim hushtak chalmaydi?".

Darhaqiqat, bugun ona tilini o'rganayotgan o'quvchilar, abituriyentlar va o'qituvchilar uchun ham chalkashliklarni keltirib chiqarayotgan holatlarga barcham berish ("hushtak chalish") vaqti allaqachon kelgan.

Har bir narsa o'z yaratilgan davrining talablariga javob bera oladi, lekin vaqt o'tishi bilan uni yangilash, zamon talablariga moslashtirishga to'g'ri keladi. Demak, imlo qoidalarini ham isloh qilish kerak. Chunki globallashuv davri juda ko'p sohalarda tub o'zgarishlar, yangilanishlarni talab etayotgan bir paytda imlomizda ham "kemtiklik"lar to'ldirilishi, tuzatilishi juda muhim.

Tajriba

Qanday eshitsu, shunday yozadigan

o'quvchini qanday o'zgartiramiz?

Boshlang'ich sinf o'quvchisi uchun ona tili darslari o'ziga xos murakkablikka ega. Avval boshidanoq bu murakkablikka yetarlicha e'tibor qaratilmasa, bu holat keyinchalik bolaning yozma nutqida bo'shliqlar paydo bo'lishiga olib keladi.

Bunday o'quvchi bilan dars jarayonida ko'proq shug'ullanish talab etiladi. U bilan yakka tartibda ish olib borish emas, balki sinfdagi barcha o'quvchilarga doir mashg'ulotlarga jalb etish — eng to'g'ri yo'l. Yozma nutq malakasini rivojlantirish maqsadida beriladigan topshiriqlar o'quvchilarning o'z fikrini to'liq, dadil, erkin bildira olishida muhim rol o'ynaydi. Zero, ko'pincha bola og'zaki ifodalay olmagani fikrini yozma ravishda bayon etadi.

Yozma ishlarda so'zlarni avval o'ylab, tushunib, ichida bo'g'inlarga ajratib, so'ng yozish bot-bot eslatilsa, o'quvchi ustozining har bir so'zini yodida saqlashga harakat qiladi. O'quvchilarga topshiriqni bajarish jarayonida xatosiz va chiroyli yozish kerakligi eslatib turilishi juda muhimdir. Yozganlarini imlo lug'atiga qarab tekshirib chiqishadi, bora-bora ularning yozma nutqida yiqib

o'zgarishlar namoyon bo'lib boradi. Yozuvda imloviy xatolarga yo'l qo'ygan o'quvchiga ko'proq uyga vazifa berish kerak. Bunda ularga "Mening oiladagi vazifam", "Men sevgan ertak", "Men Vatanimni sevaman" mavzularida kichik-kichik insholar yozish, darsliklardagi biror matnни ko'chirib yozishni topshirish lozim. Bolalarning yozma nutqidagi kamchiliklarni yo'qotish uchun ularning ota-onalari bilan hamkorlikda ishlash ham yaxshi yordam beradi. Bunday o'quvchilar bilan ko'proq doskada ishlash ham samaralidir. Topshiriqni bajarib bo'lgach, yozganlarini o'qib chiqishlari so'raladi va xatolari bo'lsa, tuzatishga ham ruxsat beriladi. O'quvchilar ishini yakunlagach, qolgan bolalar ham matndagi xatolar ustida ishlashga jalb qilinadi. Bunday topshiriqlar o'quvchilar faolligini, og'zaki va yozma nutqini rivojlantiruvchi muhim omil-

lardir sanaladi. Shuni unutmaslik kerakki, o'quvchining nafaqat yozma, balki og'zaki nutqini o'stirishda tovushlarni to'g'ri talaffuz qilishlari muhim rol o'ynaydi. Bolalarning boshlang'ich sinflarda nutqiy savodxonligining oshishi ularning yuqori sinflarda mukammal bilim olishlarini ta'minlaydi.

Ta'kidlash joizki, diktantlar yozma nutq savodxonligini oshirishda muhim o'rin tutadi. Diktant yozdirishdan avval o'quvchini bunga ruhan tayyorlash kerak. 1-sinfda 15–20 ta, 2-sinfda 25–40 ta, 3-sinfda 45–60 ta, 4-sinfda 65–80 ta so'z yozdirish mumkin.

Men o'quvchilarimga deyarli har kuni diktant yozdiraman. Buning uchun 5–10 daqiqa kifoya. Buni 1-sinfdan boshlab amalga oshirib kelganim uchun hozir 4-sinf o'quvchilarining natijalari ancha yaxshi. Natijani ham noan'anaviy usulda aniqlayman. O'quvchilar bir-birlarining diktantini tekshiradi va xatolarini aytadi. Diktantni yozganlaridan keyin albatta xatolar ustida ishlaydi. Chunki aynan shu jarayon diqqatni jamlashga va keyingi diktantlarni yaxshiroq yozishga undaydi.

Bola diktantda muvaffaqiyatga erishsa, diktant yozishga qiziqishi yana va yana oshib boradi. Agar muvaffaqiyatsizlikka uchrasa,

undan qo'rqadigan bo'lib qoladi. Shu bois dastlabki bosqichda ularni ayabroq baholash maqsadga muvofiq, deb o'ylayman. Talabni sekin-astalik bilan kuchaytirib borsangiz bo'ladi.

Yozma ishlarga tayyorgarlik jarayonida bola yoshiga mos ertak kitob va badiiy adabiyotlarni o'qishining ham ahamiyati katta. Chunki mutolaa ta'sirida bola so'zlariga qayta-qayta duch keladi va ularning yozilishini eslab qoladi. Diktantda esa bu unga qo'l keladi. Ba'zi bolalar so'zni qanday eshitishsa, shunday yozishadi. Ko'p o'qigan o'quvchida to'g'ri yozish o'z-o'zidan ko'nikmaga aylanib boradi.

Yozma savodxonlikni oshirishga erishish uchun takroriy mashqlar odat tusiga kirguncha ham amaliy, ham ma'naviy saboqni tinmay berib borsakina, bolada komillikka daxldor tushunchalarni shakllantirgan bo'lamiz. Shundaygina ular har bir mavzuda mustaqil fikr yuritadigan, aqli teran, xotirasi o'tkir, zehnlil, idrokli, ya'ni biz kutgan inson bo'lib ulg'ayishadi.

Dilorom SULTONOVA,
Gurlan tumanidagi
42-IDUMning boshlang'ich sinf
o'qituvchisi

Test tizimini takomillashtirish bo'yicha takliflar

Yangi avlod darsliklari ko'p yillik an'analarga o'zgartirish kiritib, jahonning ta'limi rivojlangan davlatlari andozasiga mos ravishda va o'zbek ta'limi modelining yutuqlarini o'zida aks ettirishga yo'naltirilgan. Shuni inobatga olib, keyingi yillarda milliy test tizimi qanday bo'lishi kerakligi haqida amaliyotchi o'qituvchi sifatida ba'zi mulohazalarimni bildirmoqchiman. 2017-yili 6-, 7-, 10-sinf "Ona tili" darsliklari, 2018-yili 11-sinf, 2019-yili 8-9-sinf darsliklari yangi nashrdan chiqdi. Darsliklarda oldingi nashrdagi yutuqlar saqlab qolinishi bilan birga, ularga yangicha yondashuv bilan qaraldi.

Har bir sinfdagi nazariy ma'lumotlar uchun ajratilgan soatlar qisqartirilib, o'rni o'quvchi dunyoqarashi, ta'limiy fikrlashi, so'z boyligiga ega bo'lishi nazarda tutilgan matnlar ustida ishlash turkumidagi mavzular kiritilgan. So'zlarning imlo va izohli lug'atlari berib borilgan. Lekin bu topshiriqlar oliy ta'limga kirish testlarida qay darajada aks etyapti? O'quvchi matnни o'rganayotganda unga muhim deb qarayaptimi? To'g'ri, o'tgan yillarda 10-sinfdagi lug'ati berilgan so'zlar testga qamrab olindi, lekin matnlar-chi? Ular asli nima uchun darslikka kiritilgan edi? Demak, bugun milliy test tizimini isloh qiladigan, unga yangicha yondashadigan vaqt keldi. Mulohazalarim shu haqida. Darslikdagi matn ustida ishlash turkum mavzulari o'qituvchi va o'quvchining o'z ustida ishlashi, izlanishi va mantiqiy fikrlay olishi uchun xizmat qilsin.

Deylik, test topshirig'i quyidagicha bo'lishini taklif qilmoqchiman:

Bahromshohning uch o'g'li bor ekan. U tirikligida farzandlaridan birini taxtga o'tqizib, hotirjam bo'lmoqchi bo'libdi va ularni sinash uchun shunday debdi: — O'g'illarim, menga dunyoda eng kuchli, o'ta shirin va eng yoqimli lazzatbaxsh narsani topib keltiringlar.

Yigitlar o'sha narsani ... yo'lga tushibdi. Biri may, biri asal olib kelibdi. Kenjasi esa til keltiribdi.

Shoh sukut saqlab hammasini qabul

qilib olibdi va debdi: — Endi menga tig'dan o'tkir, zahardan kuchli, eng achchiq va ziyonli narsani olib kelinglar.

Hamma tarqalib ketibdi. Kenjasi yana til keltiribdi.

Bahromshoh kenja o'g'lini taxtga loyiq deb topibdi. Chunki dunyoda tildan kuchli narsa yo'q. (H. Rahmatullayev. "Otamning rivoyatlari" kitobidan, 9-sinf ona tili, 2019-yil, 89-bet).

1. Matnga mos sarlavhani belgilang.
A. Bahromshoh — Eron shohi.
B. Tilning qudrati.
D. O'g'illarning topqirligi.
E. Aka-ukalar bellashuvi.
2. Matndagi tovush hodisasiga uchragan yasama so'z(lar)ning miqdori va gapdagi sintaktik vazifasini belgilang.
A. 5 ta; ega, hol, to'ldiruvchi.
B. 4 ta; ega, aniqlovchi, to'ldiruvchi.
D. 3 ta; ega, hol.
E. 2 ta; hol, aniqlovchi.
3. Berilgan matndagi omonimlik xususiyatiga ega bo'lgan ajratib ko'rsatilgan so'zning omonimi qanday so'z turkumida?
A. Ot
B. Sifat
D. Yuklama
E. Ravish
4. Nuqtalar o'rni asosi paronimlik xususiyatiga ega mos so'zni qo'ying.
A. Qidirib
B. Izlab
D. Axtarib
E. Xo'lah
5. Matndagi imlo xato bilan yozilgan so'zning turkumini aniqlang.
A. Ot
B. Son
D. Sifat
E. Fe'l

6. *Hamma tarqalib ketibdi.* Berilgan gapdagi nisbat shakliga ega fe'lning nisbati qanday nisbatga o'zgartirilsa, so'zlarning gapdagi vazifasi ham o'zgaradi?

- A. Majhul nisbat
- B. O'zlik nisbat
- D. Orttirma nisbat
- E. Birgalik nisbat

7. Berilgan matndagi qaysi so'zning paronimining tarixiy nomlanishi Mirkarim Osimning "Zulmat ichra nur" asarida tilga olingan?

- A. Shoh
D. Dil
- B. Yoqimli
E. Yo'l

8. Matnda berilgan zahar so'ziga qanday qo'shimcha qo'shilsa, tovush hodisasi ro'y beradi?

- A. Kelishik
D. Qarashlilik
E. Erkalash
- B. Egalik

9. Boshqa asarda terakka chiqib chumchuq bolasini olaman deb yiqilib jon bergan bola bilan umumiy xususiyatga ega bo'lgan shahzoda otasiga nima olib keladi?

- A. May
D. Til
- B. Asal
E. Qilich

10. Xusrav Dehlaviyning Shoh Bahrom nomi keltirilgan dostoni nomini belgilang.

- A. "Sab'ayi sayyor"
- B. "Haft paykar"
- D. "Hasht behisht"
- E. "Haft avrang"

Yuqoridagi bitta matn asosida tuzilgan testlar orqali o'quvchining ham ona tiliga, ham adabiyotga oid bilimi sinovdan o'tkaziladi. Shuningdek, uning mantiqiy fikrlashi ham tekshiriladi.

Test tahlili:

1-test. Bu test matndagi asosiy fikrni ilg'ay olishni rivojlantirish uchun tuzilgan.
Javob: B. (Matnda asosiy fikrni aniqlash, 7-sinf).

2-test. O'quvchining fonetika, morfemika va sintaksis bo'limlariga oid bilimlarini sinaydi.

Javob: E. Tovush hodisasiga uchragan yasama so'zlar — tirikligida, achchiq. Gapda hol va aniqlovchi vazifasida kelgan.

3-test. O'quvchining leksikologiya va morfologiya bo'limlariga oid bilimlarini sinash uchun tuzilgan.

Javob: B. Matnda taxt so'zi ot turkumiga mansub. Uning omonimi esa sifat turkumiga mansub.

4-test. So'z asosi morfemika, paronimlik esa leksikologiya bo'limida o'rganiladi.

Javob: B. Izlab; asosi — iz, paronimi — is.

5-test. O'quvchining orfografiyaga oid bilimini sinash uchun tuzilgan.

Javob: E. Matnda xotirjam bo'lmoq fe'l imlo xato bilan yozilgan.

6-test. Berilgan test o'quvchining morfologiya va sintaksisga oid bilimini sinashdan tashqari qo'shimcha qo'llash uslubiyati bilan bog'liq bilimlarini ham tekshiradi.

Javob: D. Hamma tarqalib ketdi, ega, fe'l. Hammani tarqatib ketdi, to'ldiruvchi, fe'l.

7-test. O'quvchining ham adabiyotga, ham leksikologiyaga, ham lug'at bilan ishlash ko'nikmasiga oid bilimini sinaydi.

Javob: A. Shoh so'zining paronimi shox. "Zulmat ichra nur" asarida muguz deb berilgan (5-sinf, adabiyot).

8-test. O'quvchining ona tiliga oid bilimini keng qamrovda tekshiradi.

Javob: B. Zahar + i = zahri (7-sinf, ona tili).

9. Matndan kelib chiqqan holda adabiyotga oid bilimi ham tekshiriladi.

Javob: D. Berilgan ma'lumot "Shum bola" qissasidagi Bo'riboyvachcha haqida. U Sariboyning kenja o'g'li. Kenja shahzoda otasiga til olib keladi.

10-test. Matn bilan bog'liqlikda adabiyotga oid bilimni tekshirish uchun tuzilgan.

Javob: D. (9-sinf, adabiyot).

Bunday tipdagi testlardan oraliq va joriy nazoratlarda ham foydalanilsa, yanada samarali bo'ladi. Shuningdek, Milliy sertifikat imtihonlarining grammatika turi uchun beriladigan testlar ham, menimcha, shu shaklda tuzilishi va amalga tatbiq qilinishi kerak.

Zulayho MAMATQULOVA,
Toshloq tumanidagi
15-maktabning ona tili va
adabiyot fani o'qituvchisi

Agar o'qituvchilik kasbini tanlasang qoidalar bilan o'quvchilarning boshini qotirma. Ko'nglini tarbiyala.

Zarif cho'ponning gurungi

— Qayt deyman, qayt! He-e onangni baxtiga omon bo'gurlar...

— Obbo, domlamding uliy-e, shaharda yuraverib, qo'y boqishlarim esingdan chiqibdi-da. Qo'y, uka, indama, narigi qiming shapattiga borib o'zlari qaytadi. Qalay, o'zing yaxshi yuribsanim?

— Birnav, Zarif aka, bularning ortidan yuguraverib rosa tinkam quridi...

Bepoyon dasht. Bu yerlarda vaqt hu-uv shudgorda emaklab ketayotgan toshbaqadan ham sekini. "Bugun o'zim qo'yga chiqaman. Bir sayr-u sayohat qilib kelay!" deb kerilidingmi? Endi chidaysan.

Yaxshiyam shu Zarif cho'ponni uchratib qoldim. Bo'lmasa, zerikanim-dan yoritib o'lar ekanman. Endi yonboslaganacha gangur-gungir hangoma bilan bir amallab kunni kech qilib olsak, bas.

— Seni tunov kuni telvezorda ko'rdim. Tappa-tuzuk shoyir ekansanku. Rosa quvondim, malades! Yoshligimda menam she'r yozganman. Maktabimiz kutubxonasida o'qimagan kitobim qolmagan. "Yillar armoni" kitobini hozir so'rasang ham yoddan aytib berishim mumkin. Toshkenda o'qiyaman deb ko'rdim, "Sen ketsang qo'yga kim qaraydi?" deb otam ko'nmadi.

Ha aytganacha, uka, telvezirga borganingda shularning kattasiga bir-ikki og'iz gapirib qo'ysang, bo'maydima?

— E-e-e qiziqsiz-da aka, men kimman-u ular kim. Oddiygina talaba bo'lsam. Nima deyman?

— Dashdan tinkam qurib uyga boraman. Ozroq telvezor ko'rib charchog'imni chiqaray desam enasini emsin, qurib asabim qo'zigani qoladi. Tuzukroqlariyam bor-ku, lekin urug'likka. Chechang, bollar shu bemaza tomoshalarni mazza qilib ko'radi. Ba'zan o'ylab qolaman. Zamon shamolday yelib o'tgan-u, men shu vaqt qirning panasida qo'y boqayotgan bo'lganman. Shunga zamonning shiddati menga ta'sir qilmay qolgan. Balki chindanam aqlim yetmas.

Baribir chidolmaysan. Bir vaqlar yoshlik qilib tovorqalik bezorilar bilan qimor o'ynaganimda otam bilib qolib, rosa enamdi ko'rsatgan. Molxonaga necha kun qamab qo'yuvdi. Hozir istagan kanalningni qo'ysang, shu qimorni ko'rsatyapti. Qo'shiqlarni-ku gapirmayman. Atilla, Alpomish, Jaloliddin Manguberdi, Amir Temur, Bobur, Shayboniy-xonday buyuk o'timishi bo'lgan xalq nahotki bitta tuzukroq tarixiy serial olmasa, qachongacha bolalarimiz Jumong, Yumyong, Chingachkuk, Uilyam Vols, deb katta bo'ladi.

Xalq bir karvon bo'lsa, karvonboshilari shu telvezorga chiqib qilqalanglayotganlar. Odamlar shularning ortidan ergashadi. Xalq bir suruv qo'y bo'lsa, oldinda buzuq qong'iroq taqib ketayotgan sarkalar ham shular. Sarkalar aqlsiz bo'lsa, cho'ponning kaltagi befoyda.

— Bemalol so'kaverig, Zarif aka. Siz bilan bizning ovozimiz shu qirlarning orasida qolib ketadi baribir.

Qayt deyman-a, qayt!!! Aka bizning qo'radagi sarkalar ham siz aytganga o'xshaydi-yov. Suruvni nargi betdagi jar-ga qarab tortiyapti.

— Bor endi, uka, bir qaytarib kel. Mening maza-bemaza gaplarimni eshitaman, deb qo'yilarni yo'qotib qo'yima, tag'in.

— Hozir qaytarib kelaman...

Bu Zarif akamiz ja-a chechan chiqib qoldi-ku. O'zi ustiga janda kiygan. Oldidagi qo'ylar elniki. Bisotida bita kaltag-u, dabba eshak, qishin-yozin qo'yning orqasidan yurib, odamlardan oladigan arzimagan chegana pulidan boshqa hech vaqosi bo'lmasa. Akamizga o'xshaydiganlarga falonchi jo'rasining to'yida o'lguday ichib, ko'rsatgan tomoshasi-yu, ozib-yozib tuman markaziga tushganidagi hayratlaridan gurgung berish yarashadi. Bunaqa gaplarni hu-uv Toshkendagi kastim-shim kiygan "avliyolar"ga chiqargan. Akamizga yo'l bo'lsin.

Endi nima bo'lganda ham bu qirlar orasida urug'likka topiladigan subatdosh Zarif cho'pon. Shunisigayam shukur deymiz-da. Harna vaqt o'tadi...

— Menga qara, shoyir, sen Toshkenda mallimchilikka o'qiyasanimi?

— Ha, shuday desayam bo'laverradi. Ona tili-adabiyotda o'qiyaman. Endi, mallim bo'lamanmi, yo'qmi, uyog'i peshonadan.

— Mallimchilik qiyin kasb-da o'zi. Mendan-ku mallim chiqmaydi. Hatto mallim bo'lish haqida o'ylasam, tizzalarim qaltiraydi. Cho'pon bo'lsang, elning 300-400, bor-e-e mayli, 500 qo'yining tirik-o'ligi yelkangda bo'ladi. Lekin mallim bo'lsang-chi. Butun bir millatning kelajagi! Adashishga haqqing yo'q. Kechirilmaysan.

— Men ham shuni o'ylayman-da, Zarif aka.

— Bu yuk ayniqsa til-adabiyot o'qituvchilarining gardaniga ko'proq tushadi. Chunki ular ko'ngil bilan ishlaydi-da. Ko'ngilda gap ko'p. Ustiga ustak tilimiz enasini ko'rib yotibdi.

— Aka, endi bu masalani siz ham gapirmang. Necha yildan beri tilimiz haqida hamma baravar gapiradi. Lekin hech o'zgarish bo'lgani yo'q. Qaytanga gapirgan sari buzilyapti.

— Qishloqda keksalardan necha kishi qoldi? Barmoq bilan sanarli. Bugun kelaturib, birisini yo'l boyida uchratasan. Bir-ikki og'iz nasihat qiladi. Ertaga esa jarchining falon boboning janozasiga, degan ovozi eshitasan. Masalan, sen-u men satildan suv oladigan idishni "kurujka" deymiz. O'sha bobo esa "jaylov" deb atardi. Eh, aytgani bebaho hikmat bo'lgan keksalarga, tilimizning marvariddek sof so'zlarini ham qo'shib ko'mayapmiz.

Tunov kuni Toshtemir akaning o'g'li qo'y navbatga kitob ko'tarib chiqib qoldi. Juda xursand bo'ldim. Yoshlar kitob o'qimaydi, deyshadi. Mana, o'qiyaptikan-ku! Qo'lida allambalo savolnoma-yu darsliklar. Repetitorga boryapman, deydi. Xo'p, yaxshi, deb varaqlab turgan adabiyot kitobini oldim-da, o'zimga tanish bo'lgan bir hikoya xususida savol berdim. Qarasam, kitobda hikoya haqida yozilgan fikrlarni nuqta-verguligacha aytib beryapti, bachchag'ar.

Ey uka, o'zingning fikring yo'qmi? Bu birovning aytgani-ku, desam, testda shunday tushadi, deydi. Testingniyam, deb orqasiga bir-ikki tepgim keldi-yu, o'zimiz bosdim.

Mana, sen she'r yozasan. Yozganing kimgadir yoqadi, kimgadir esa yo'q. Hamma har xil tushunadi. "Vatan nima?" deb so'rasang, men manovi qo'y bo-

sol. Yo'qsa, o'shanga o'xshagan to'tilarni ko'paytirganing qoladi.

Agar o'qituvchilik kasbini tanlasang (gaplarim asqotib qolar. Bo'lmasa, bir ahmoq cho'ponning gapida, deb unutib yubor), qoidalar bilan o'quvchilarning boshini qotirma. Ko'nglini tarbiyala.

Yuzimga bir qara, domlamning uli. Qaysi millatga o'xshayman. Soqolimning qalinligi eroni yoki arabga, qisiq ko'zlarim mo'g'ulga, sarg'ishroq terim farangga...

Faqat tilimdangina mening o'zbekligimni bilasan. Aslini olganda barchamiz shundaymiz. Millatni millat qilib turadigan yagona narsa bu til. Masalan, mening o'g'lim bo'lsa-yu, boshqa tilda gapirsa, demak u o'zbek emas. U o'sha tilga mansub millatning odamlaridek bo'ladi. Tilning tomirlari to'ppa-to'g'ri yurakka ulangan. Sen ona tili-adabiyot o'qituvchisi bo'lsang, o'sha yurakni tilga muhabbat bilan oziqlantir. Qoidalar ikkinchi darajali.

Qishlog'imizdan chiqqan matematik domlani yaxshi bilasan. Hayotini shu fanga bag'ishladi. Qo'shdi, ayirdi, bo'ldi, ildiz osti, sinus, kosinus, alambalolar. Umri hisob-kitob bilan o'tdi. Shuning orqasidan professorni, avliyomi bo'ldi, deb eshitgandim. Endi meni qiyaydigan savol. O'sha matematik odamlarga, hechqursam o'ziga asqotadigan nimadir yaratdimi? Yo'q! Unda qo'shish, ayirish, bo'lgani-yu, ko'paytirgani, ildiz osti, sinus, kosinus, alambalolaridan nima foyda? Olamni o'zgartirgan fan ham asli matematika emasmi?

Sinfda 24 o'quvchi edik. Shundan ikkitamiz o'qishni universitetda davom ettirdi. Biri agronom, biri do'xtir. Biz ham ona tili fanini o'qiganmiz. Ega ergash

Tilning tomirlari to'ppa-to'g'ri yurakka ulangan. Sen ona tili-adabiyot o'qituvchisi bo'lsang, o'sha yurakni tilga muhabbat bilan oziqlantir. Qoidalar ikkinchi darajali.

qib yurgan dashtimni aytaman. Kimdir o'z oilasini. Yana kimdir tomorqasining o'rtasida serrayib turgan simyog'ochni aytar, lekin hamma haq. Toshtemir akaning o'g'lining o'rnida biror to'ti, yoki robot shunday javob berganda edi, tushsang bo'ladi. Axir u odam-ku!

Hammasidan keyingi javobi oshib tushdi. Qayerga o'qishga borasan, desam. Ko'raman-da, qaysi bo'lishining farqi yo'q. Bali pastroq bo'lsa, bo'ldi. Balki dorichilikdir, arxitektorialik, o'xshab qolsa, do'xtirlik, o'ldim degan joyiga birorta fandan mallimchilik ham bo'laverradi.

Butunlay hafsalam pir bo'ldi. O'ylab yurardim. Odam qaysi kasbni sevsa, o'sha joyda o'zini baxtli his qiladi. U qanday kasb bo'lishidan qat'i nazar. Masalan, men bir aylaniy prokuror bo'lib qolsam ham, baribir shu dashtlarimga qochib kelgan bo'lardim. Chunki cho'ponlikni yaxshi ko'raman.

Aslida esa boshqacha ekan. Kasb — orqasidan keladigan moddiy manfaatga qarab tanlanar ekan. Unga uquving bormi, yo'qmi? Qiziqasanimi o'zi? Farqi yo'q. Shunaqa to'tilarni bizning kelajagimiz?! Bunday bo'lishiga kim aybdor? Javobini topolmayman.

Domlamning uli, agar sen ham mallimlikka qiziqmasang, bu ishini qilmaganing durust. Yana til-adabiyot o'qituvchisi bo'lmoqchisan. Ko'nglingga quloq

gap, so'z yasovchi qo'shimcha, yana nima balolar. Endi shaharlik ikkitamizni bilmadim-u, biz qishloqda qolganlarning hayotimiz davomida u qoidalarga peshonamiz urilmadi. Ehtimol, bundan keyin ham shunday bo'lar. Shu paytlar ona tili o'qituvchimiz bizning hammamizdan tilshunos chiqarmoqchi bo'lgan bo'lsa kerak. Bu bilan men qoidalar kerakmas, demoqchi emasman. Avvalo ona tili o'qituvchisining vazifasi jajji yuraklarda tilga muhabbatni uyg'otish olish. Qolgani ehtiyoj tug'ib, iza tushib ketadi.

Mana jo'ram Abdurasul. Maktab davrimiz ismini zo'rg'a yozardi. O'ris tilida-ku umuman no'l. Bir yil Rossiya-ga ishlagani borib, o'ris tilini o'rislardan ham yaxshi gapiradigan bo'lib qaytdi. Xolmirza mallim 10 yil tepkilab bir harf o'rgatgan olmagandi. Unda shu tilni o'rganishga ehtiyoj tug'ilgandir-da.

Domlamning uli, xullas, shunaqa gaplar! O'qi, kuzat, o'rgan. Qishlog'imizdan ham chiqsin-da! Biz qancha baqirmaylik ovozimiz, hu-uv qoyalarga urilib baribir o'zimizga qaytdi. Sen shahar ko'rgan odamsan. Kun ham botay deb qolibdi. Bu dashtda kim bilandir uyoqdan buyoqdan oldi-qochdi gurgung qilmasang vaqt ham o'tmaydi. Ketguningcha biznikiga o't. Yangang osh qilib beradi. Endi sen suruvingni oldinroq hayda, biznikiga qo'shilib ketmasin.

Taklif

8-sinf "Ona tili" darsligidagi mavzulari o'rganish uchun berilgan matn va mashqlar o'quvchilarni mulohaza yuritishga, mustaqil va ijodiy fikrlashga o'rgatadi. Ammo darslikdagi ayrim holatlar o'quvchilarni biroz chalg'itishi mumkin. Bu til bo'limlarining aloqadorligiga e'tibor berilmaganida ko'rinadi.

Yangi mavzu qolib...

Masalan, "Kesim. Fe'l kesim va ot kesim" mavzusida uya berilgan topshiriqqa e'tibor qilyalik:

61-topshiriq. *Barno, davlatmand, erinchak, mag'lub, surbet, hayoli, himoya, mudofaa, huzur-halovat, mehnatkash, g'olib, andishali, uyatsiz, chorasizlik, hujum, azob-uqubat, xumuk, kambag'al.* Mashq shartiga ko'ra, o'quvchilar so'zlarning antonimlarini aniqlaydi, leksikologiya bo'limida o'rgangan bilimlarini yodga oladi. Ammo yangi mavzu-chi? Bu so'zlar ishtirokida gaplar tuzing va kesimning ifodalinishiga ko'ra turiga e'tibor bering, deyilishi lozim emasmi?! Shunda o'quvchilar gap tuzib, kesimni tahlil qilishardi. 8-sinfda asosan sintaksis bo'limi o'rganiladi. Bu ancha murakkab bo'lim sanaladi. O'quvchilar bilan ko'proq tahlil ustida ishlansa, mavzuni o'zlashtirish qiyin. Leksikologiyada o'rganilgan bilimlarni mustahkamlash, uni sintaksis bo'limida eslash ma'qul, biroq mashqlar ko'proq yangi mavzuga mos bo'lishi kerak. Quyi sinflarda so'zlarning lug'aviy ma'nolarini o'rganing o'quvchi bu davrda bu so'zlarning gapdagi sintaktik vazifasini o'rganishi juda muhim.

"Matn va lug'atlar bilan ishlash" mavzusi uchun mumtoz yo'nalishdagi matn tanlangani quvonarli. Bu o'quvchilarni lug'atlar bilan ishlashga, mulohaza qilishga (adabiyot darslariga bog'lanish) yordam beradi. Biroq o'tilgan mavzu haqida eslatilmaydi. "Sodda kesim va murakkab kesim", "Bog'lamlar", "Egali va

egasiz gaplar", "Yig'iq va yoyiq gaplar", "Hol", "To'liq va to'liqsiz gaplar" kabi mavzularda ham bu kabi holatlar uchraydi. Nazariy bilim bir soat beriladi, biroq uni amaliyotda qo'llash uchun tahlillar ko'proq bo'lishi kerak. Ammo darslikda bunga ham ahamiyat qaratilmagan.

Takliflarim: birinchidan, har bo'lim tugaganda mustahkamlash uchun test savollari berib borilsa, o'quvchilarning mustaqil ishlashiga imkoniyat tug'ildi. O'qituvchilarga esa yordam bo'lardi. Bu barcha darsliklarda joriy etilsa, o'z samarasini beradi. *Ikkinchidan*, 5-sinfda imlo qoidalari va fonetika bo'limi to'liq o'qitilib, leksikologiya bo'limiga tegishli mavzular kengaytirilib 6-sinfda, 6-sinfda "Fe'l va unga tegishli mavzular 7-sinfda o'rganilsa maqsadga muvofiq bo'lardi. Chunki 6-sinf darsligi 7-sinfkiga nisbatan murakkabroq, 7-sinfdagi mavzular esa soddaroq. 6-sinfda fe'l so'z turkumini o'zlashtirish o'quvchilarga murakkablik evaziga o'zlashtiriladi.

Darsliklarimiz davr talabiga javob berishi, mustaqil o'rganuvchilar uchun ham qulay bo'lishi lozim. Buning uchun mavzuga oid jadvallar, sxemalar, boshqotirmalar, izohli lug'atdan namunalar barcha sinf darsliklarida berib borilsa maqsadga muvofiq bo'lar edi.

Risolat JUMANAZAROVA,
Qamashi tumanidagi
42-maktabning ona tili va adabiyot
fani o'qituvchisi

Laqab — qo'shimcha nom

"O'zbek tilining izohli lug'ati"da "laqab" so'zi quyidagicha izohlanadi: biror xususiyatiga ko'ra kishiga hazil qilib yoki masxaralab berilgan qo'shimcha nom.

Unga "Mitti" laqabini qaysi hazilvon qo'yg'an bo'lsayam topib qo'yibdi (O.Hakim).

Mitti so'zi "O'zbek tilining izohli lug'ati"da shunday izohlanadi: juda kichkina, jimit.

Ayrim manbalarda laqab arabcha so'z bo'lib, quyidagi ma'nolarni ifodalaydi deyilgan:

- 1) faxrlanish;
- 2) madh etish;
- 3) hujv va tanqid qilish.

Yoki "Ruscha-o'zbekcha lug'at"da quyidagicha ta'riflanadi: *klichka — laqab, qo'shimcha ot, nom.*

Lug'atda berilgan izoh juda qisqa bo'lishiga qaramay, maqsad aniq va lo'nda ifodalangan. Avval keltirilgan (laqab so'zining izohi) fikrlardan shunday xulosaga kelishimiz mumkin: Taxallus — uydirma, xayoliy boshqa nom; laqab esa "qo'shimcha nom"dir. Demak, ikkisi ikki narsa. Laqab insonning turli-tuman belgi, xususiyatlariga qarab qo'yiladi. Shunga ko'ra laqablar kishilarning kasbi, gapirishi, tashqi ko'rinishi, fe'l-atvori, millatiga qarab belgilanadi. Masalan:

Shodmon shartta o'rnidan turdi-da, epchillik bilan Madrayim qilichning qo'lidagi qamchini tortib oldi, bo'sh qo'lining kaf-tini uning tomog'ida asta yurgizdi va tortib olgan qamchisi bilan Madrayimning otini shunday qattiq urdiki, hayotida bunday qamchi yemagan jonivor old oyoqlarini asabiy ko'tarib kishnab yubordi (E.Odilov).

Qilich so'zi lug'atda shunday ifodalaniadi:

1. Bir tig'li, uzun (xanjardan), o'tkir tig'li, keskir qurol.

2. Erkaklar ismi.

Yuqorida keltirilgan gapda esa qilich laqab sifatida qo'llangan. Yoki:

O'n kundan keyin Said qimorbozning uyi sotiladigan bo'ldi (T.Malik). Qimorboz so'zi o'zbek tilining izohli lug'atida shunday izohlanadi:

Doimo qimor o'ynovchi, qimorga berilgan odam.

Chuvrindi bu do'stlik haqida ko'p o'ylab: "Minnatsiz, riyosiz do'stlikdan odamlar nega qochadilar?" deb ajablana-rdi.

"O'zbek tilining izohli lug'ati"da *chuv-rindi* so'zi quyidagicha ta'riflangan:

1. Eski-tuski, uvada, juldur (asosan kiyim-kechak haqida).

2. Ko'chma — eski, juldur kiyimli.

Yoki quyidagi gapga e'tibor beraylik: *G'olib cho'tir* (yuzida toshmalarning izi bo'lganidan shunday laqab olgan) uncha katta bo'lmagan xona to'rida ustma-ust qilib to'shalgan ko'rpacha ustida mul-lavachchalardek o'tirardi (H.Shams).

Keltirilgan misollarda *mitti, qilich, qi-morboz, chuvrindi, cho'tir* so'zlari laqab sifatida qo'llanilgan. Bundan ko'rinadi-ki, laqablar kishilarning fe'l-atvori, tashqi ko'rinishi, kasbi, gapirishi, millatiga qarab o'zgarlar tomonidan qo'yiladi. Laqablar ham ijobiy, ham salbiy ma'nolarda bo'ladi. Masalan, yuqorida keltirilgan *qilich* laqabi ijobiy, *mitti, qimorboz, chuvrindi, cho'tir* laqablari esa salbiy ma'no ifodalagan.

Ma'rifat KARIMOVA,
Farg'ona shahridagi
10-maktabning ona tili va adabiyot
fani o'qituvchisi

"Aks test" metodi

Bugun darslar kompetensiyaviy yondashuv asosida tashkil qilinmoqda.

Bunday yondashuvning asosiy maqsadi — o'quvchilarda bilim, ko'nikma va malakalar bilan birga hayotiy kompetensiyalarni shakllantirish, ya'ni egallagan bilimlaridan kundalik hayotda duch keladigan vaziyatlarda foydalanishga layoqatli shaxsni tayyorlashdir. Shunga ko'ra ona tili fanini o'qitishda quyidagilar maqsad qilib olingan:

- o'z fikrini og'zaki va yozma tarzda to'g'ri va ravon bayon qiladigan, kitobxonlik madaniyati shakllangan, mustaqil va ijodiy fikrlay oladigan, o'zgarlar fikrini anglaydigan — muloqot va nutq madaniyati rivojlangan shaxsni kamol toptirish;
- o'zlashtirilgan leksik birliklarni gap tarkibida qo'llay olish.

Mana shu maqsadlarni amalga oshirishda biz, ustozlar darslarni turli metodlar asosida tashkil etsak maqsadga muvofiq. Darsning yangi mavzuni mustahkamlash qismida "To'liqsiz maktub" metodidan foydalanib, o'zlashtirilganik darajasini aniqlash mumkin (8-sinflar uchun).

"To'liqsiz maktub" metodi

"Ikki va undan ortiq mustaqil so'z" va "jihatdan birinchi, so'z biriktirishni hosil qiladi. So'z biriktirish hokim so'z va —dan tuziladi. To'be so'z hokim so'zni aniqlab, to'ldirib, to'rtlab keladi. Turli turkum so'zlari hokim so'z vazifasida kela oladi.

Dars jarayonida "Idrok xaritasi"dan samarali foydalanilsa, o'qituvchi qisqa vaqt ichida ko'proq ma'lumot beradi, o'quvchi esa ko'p materialni eslab qoladi. Bu usuldan yangi mavzuni tushuntirish bosqichida ham foydalanish mumkin. Yangi mavzu bayonida "Aks test" metodi ham samarali. Bunda yangi mavzuga zamin yaratib, uning boshlang'ich ma'no-mazmunini ifodalagan javob variantlarini berib, to'g'ri javobni belgilab, guruhlarga savol tuzish topshiriladi. Masalan,

"Aks test" metodi

A) so'zlarning bog'lanishiga ko'ra turlar hisoblanadi
B) Bunda so'zlar teng va tobe bog'lanadi
D) Har ikkalasi sintaksisdan o'rganiladi
E) Barchasi to'g'ri

Teng va tobe bog'lanishga xos xususiyatlar

O'quvchilarning darsga qiziqishini yanada oshirish, diqqatini jalb qilish maqsadida "Eng boy o'quvchi aksiyasi" test usulini ham qo'llash mumkin. Bunda ko'p to'g'ri javoblar egasi aksiya g'olibi hisoblanadi.

Test ("Eng boy o'quvchi" aksiyasi)

1. Yozma testda zahmat chekib kim o'rganmagan, kasb-fanni egallanmagan, qar'ganda rohat tagaman. (Koshfiy)
2. Bilmoviz kishining ko'ngli xarofatga moyil bo'ladi. (Bosqun)
3. Ilim asosiga qaratilmagan ilim — ilimning odri xortikdir. (Maktab Hojib)

Quyidagi qatorlari gapda 3 ta yozma so'z mavjud. D

1. Quyidagi qatorlari so'zlarda to'vush ta'bihi hokimni yuz bergan B
2. Quyidagi qatorlari gap qo'shma gap hisoblanadi? A
3. Quyidagi qatorlari kuzma Fe'l kuzma hisoblanadi? A
4. Quyidagi gapda uyushib bo'lmaydigan? A
5. Quyidagi qatorlari aniqdosh xususida so'z hisoblanadi? B, D
6. Quyidagi qatorlari gapda 4 ta sinaktik birlik yuzuvchi mavjud? B
7. Quyidagi qatorlari gapda 4 ta sinaktik birlik mavjud? B
8. Quyidagi qatorlari gapda 4 ta sinaktik birlik mavjud? A
9. Yozma testda qaysi so'z mavjud bo'lgan gapni aniqlang? A
10. Yozma testda qaysi so'z mavjud bo'lgan gapni aniqlang? A, B

Qolaversa, tilshunoslik bo'limlarini o'rganishda darslarni turli metodik o'yinlar asosida tashkil etsa bo'ladi.

Fonetika bo'limida "Talaffuzdan adashmang", "To'vush juftlari bilan har bir so'zga ma'nodosh so'z top", leksikologiyada "Men boshlayman, sen davom ettir!", "Mazmunan qarindosh, shaklan begona", morfologiyada "Qaysi qanday yoziladi?", "So'zlar bo'yog'ini aniqlang", sintaksisga oid "Qolip bizdan, gapi sizdan", "So'zlar qator uyushdi, so'roqlari qovushdi" kabi o'yinlardan foydalanish mumkin.

Shohida HAMROYEVA,
Romitan tumanidagi
33-maktabning ona tili va adabiyot
fani o'qituvchisi

Davlat tilida ish yuritish jarayonlarini takomillashtirish bo'yicha taklif va mulohazalar

Mamlakatimizda hujjatlarni davlat tilida rasmiylashtirish, ish yuritishni o'zbek tilida olib borish masalasi dolzarb muammolardan biri bo'lib, ish yuritish sohasida bir qator islohotlar amalga oshirilgan, me'yoriy hujjatlar qabul qilingan.

Xususan, 1999-yil 29-martda O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "O'zbekiston Respublikasi davlat hokimiyati va boshqaruv organlarida ish yuritish va ijro nazoratini tashkil etish bo'yicha normativ hujjatlarni tasdiqlash haqida"gi 140-qarori, Bosh vazir tomonidan 2009-yil 30-avgustda tasdiqlangan "Vazirliklar, davlat qo'mitalari, idoralari, xo'jalik birlashmalari, ularning tarkibiy va hududiy bo'linmalarida hujjatlar bilan ishlashni tashkil etish hamda ijro intizomining ahvoli monitoringini olib borish tartibi", Vazirlar Mahkamasining 2000-yil 20-dekabrda 488-"Litsenziyalar blankalarini tayyorlash tartibi to'g'risida"gi hamda O'zbekiston Respublikasi hududida litsenziyalar reestrini shakllantirish va yuritish tartibi to'g'risidagi nizomlarni tasdiqlash haqida"gi, 2000-yil 25-iyulda 283-"Rasmiy davlat hujjatlarini tayyorlash, hisobga olish, saqlash, topshirish hamda ulardan foydalanish tartibini takomillashtirish to'g'risida"gi qarorlari, O'zbekiston Respublikasi vazirliklari, davlat qo'mitalari, idoralari, korporatsiyalari, konsernlari, uyushmalari, kompaniyalari va boshqa markaziy muassasalari apparatlarida ish yuritish va ijro nazoratini tashkil etish bo'yicha Namunaviy yo'riqnomaga (O'ZR VM 29.03.1999-y. 140-sonli qarorining 2-ilovasi) shular jumlasidandir.

Lekin respublikamizda bugungi kunglarda ham davlat tilida ish yuritish jarayonlariga to'liq amal qilinmoqda, deb bo'lmaydi. Yuzaga kelgan holatni yaxshilash maqsadida 2020-yil 25-aprelda Adliya vazirligi davlat tilida ish yuritishni ta'minlamaganlik uchun mansabdor shaxslarga javobgarlik belgilashni nazarda tutuvchi qonun loyihasini ishlab chiqdi.

Unda O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 4-moddasiga muvofiq, O'zbekistonda davlat tili o'zbek tili

ekanligi, «Davlat tili haqida»gi qonunning 9-moddasiga ko'ra, davlat hokimiyati va boshqaruv organlarida ish davlat tilida yuritilishi va zaruriyatga qarab boshqa tillarga tarjima qilinishi kabi moddalarga asoslanib MJtKning 42-moddasiga: «Davlat organlari va tashkilotlarida ish yuritishda davlat tili haqidagi qonun hujjatlari talablariga rioya etmaslik, mansabdor shaxslarga bazaviy hisoblash miqdorining ikki baravaridan besh baravarigacha miqdorda jarima solishga sabab bo'ladi» degan to'ldirish kiritishni taklif etgan.

Albatta, Adliya vazirligi tomonidan ilgari surilgan taklif muammoning hal qilinishiga ma'lum darajada imkon tug'diradi, ammo, fikrimizcha, bu jarayonni tizimli yondoshgan holda bosqichma-bosqich amalga oshirish ko'zlangan maqsadga olib keladi.

Dastlab davlat va nodavlat tashkilot, korxonaga, muassasalarda davlat tilida ish yuritish nazariyasi va amaliyoti, boshqaruvni me'yoriy hujjatlar bilan ta'minlash, asosiy faoliyat va shaxsiy tarkibga oid hujjatlarni rasmiylashtirish tartib-qoidalarini to'g'risida malakaviy o'qitish kurslarini tashkil etish lozim. Ularda sohaga oid mavjud huquqiy-me'yoriy hujjatlar, ilmiy adabiyotlar va davlat tilida ish yuritish bo'yicha to'plangan ilg'or tajribalar, mutaxassislar fikri, talab va takliflari kabi mavzular yoritiladi. Kerak bo'lganida davlat tili bo'yicha bir nechta mashg'ulot o'tkazilishi mumkin.

Shu bilan birga mashg'ulotlarda tashkilotda ish yuritish xizmati faoliyati, hujjat turlari va ularni rasmiylashtirish tartibi, hujjat almashuvi, hujjatlarining rekvizitlari va mazmuni, hujjatshunoslik va yuridik nuqtayi nazardan to'g'ri rasmiylashtirish, ularni tartibga solish va saqlash, elektron shaklda ish yuritish kabi masalalar yuzasidan amaliy topshiriqlar beriladi. Hujjatlar matniga qo'yilgan

eng muhim talablar, hujjatlarining tayyorlanish xususiyati va darajasiga ko'ra tavsiflanishi, rasmiy blankalar va ulardagi rekvizitlar, ariza, ma'lumotnoma, tarjima hol, tavsifnoma, tavsifnoma, tavsifiy tavsifnoma, ishonchnoma, tilxat, tushuntirish xati, buyruq turlari va ularni rasmiylashtirish tartibi, farmoyish-tashkiliy hujjat, bayonnoma, axborot xati, iltimos xati, tahrir belgilari turlari, ishga qabul qilishda talab etiladigan hujjatlar va tashkilotda yuritiladigan boshqa turdagi hujjat matnlarini davlat tilida shakllantirish vazifalari bajariladi.

Malakaviy kursning maqsadi — tinglovchilarda davlat tilida ish yuritish ko'nikmalarini shakllantirish. Har bir xodim qaysi lavozimni egallashidan qat'i nazar, davlat tilida ish yuritish tartibi bilan yaqindan tanish bo'lishi hamda kompyuter imkoniyatlaridan shaxsan o'zi foydalanishni bilishi shart.

Davlat va nodavlat tashkilot, korxonaga, muassasalarda hamma darajada o'tkaziladigan yig'ilishlarning faqat va faqat davlat tilida olib borilishiga erishish hamda "vertikal" va "gorizontal" yo'nalishda harakatlanadigan hujjatlarining standart shakllarini ishlab chiqish va davlat tili negizida elektron ish yuritish tizimini joriy etish lozim. Pandemiya tufayli aksariyat muassasalar onlayn rejimida elektron shaklda ish yuritishga o'rgandi, desak mubolag'a bo'lmaydi. Tabiiyki, tashkilotlararo hujjatlar almashish jarayonlarini davlat tilida olib borishni yo'lga qo'yish kerak bo'ladi. Bu murakkab masala, chunki har bir tashkilot o'ziga xos va mos sharoitda ish yuritadi, bir tashkilotni ish yuritish tizimi ikkinchisidan farq qiladi, ular orasida davlat tilida hujjat almashishni tashkil etish uchun maxsus andozalarga asoslangan hujjat turlarini yaratish va ularni Adliya vazirligi ro'yxatidan o'tkazish kerak bo'ladi. Tashkilotlararo hujjat almashish jarayonlarining huquqiy-me'yoriy asoslarini yaratish va ular negizida elektron hujjat almashish tizimini yaratish lozim. Buni yo'lga qo'yish maqsadida internet tarmog'iga ulangan yagona butun ma'lumotni qayta ishlash va saqlash markazini shakllantirish va joriy etish maqsadga muvofiq.

Respublikada "Elektron raqamli imzo", "Elektron hujjat aylanishi", "Axborotlashtirish" to'g'risida qonun hujjatlari qabul qilingan, lekin ular asosida davlat tilida ish yuritish jarayonlari talab darajasida emas. Tashkilotda va tashkilotlararo elektron shaklda ish yuritish jarayonlarini elektron raqamli imzodan to'liq foydalangan holda yo'lga qo'yish bugungi kunning dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi.

Fikrimizcha, davlat tilining jahon miqyosida mavqeyini ko'tarish payti keldi. Aksariyat doktorantlarimiz, olimlarimiz o'z ilmiy ishlari natijalarini nufuzli xorij jurnallarida chop ettirishga intiladilar. Buning uchun ular maqolalarini boshqa tilga, ya'ni ingliz, rus, xitoy, koreys va boshqa tillarga tarjima qilib, keyin chop etishga topshiradilar. Shu bilan birga, tanlagan soha yo'nalishida kerakli ilmiy materiallarni izlaganda ularni muallif chop etgan tillarda izlab topadilar, so'ng davlat tiliga o'girib maqola mazmuni bilan yaqindan tanishadilar.

Bugungi kunda respublika olimlarining izlanishlarida olingan ilmiy natijalar, xorij olimlarini tobora qiziqitirib borayotgani sir emas. Shu sababli, respublika olimlari tomonidan ilmiy maqola va risolalarni nufuzli, tanilgan xorij nashriyotlarida ularning tilida emas, balki lotin alifbosidagi o'zbek tilida chop ettirilishini yo'lga qo'yish payti keldi, degan fikrni olg'a surmoqchiman.

Men bu borada hurmatli olimlarimizga murojaat qilib, o'z ilmiy natijalarini xorij jurnallarida ingliz yoki boshqa tilda emas, balki o'zbek tilida chop ettirishlarini iltimos qilaman. Bizda olingan natijalar bilan tanishish uchun o'zbek tili lotin alifbosidagi ilmiy maqolani o'z tillariga o'girib yoki o'zbek tilini o'rganib keyin tanishishlari mumkin bo'ladi. Bugungi kunda maqolalarni boshqa davlatlarning tilida chop etadigan nashriyotlar soni tobora ko'payib bormoqda.

Iroda NISHONBOYEVA,
Toshkent arxitektura-qurilish instituti
"Tahririyat-nashriyot"
bo'limi muharriri

Ota-onalar uchun

"Ertaga bundan ham chiroyli yozasan..."

Umumiy o'rta ta'lim maktablarida ta'lim olayotgan o'quvchilarning barchasi husnixat talablari darajasida yoza olmasligi sir emas. Insonning yozuvi uning ichki dunyosi, estetik didini aks ettiradi. Savodxonlik bilan yozilgan chiroyli yozuv kishi ko'nglini ravshanlashtiradi. Unga estetik zavq bag'ishlaydi. Ona tilida to'g'ri so'zlash va savodxonlik bilan chiroyli yozish ona tilimizga bo'lgan hurmatimiz ifodasidir.

Ota-onalarimiz har kuni farzandlari bilan 5-10 daqiqa "Chiroyli yozuv" mashg'uloti o'tkazishlari kerak. Mashg'ulot jarayonida bolalar oila a'zolari, do'stlari, qarindoshlarining ismlarini, yoqtirgan o'yinchoqlari,

ertak yoki multfilm qahramonlari nomlarini, yod olgan she'rlardan parchalar, o'qigan badiiy asarlaridan olgan taassurotlarini ham yozishlari mumkin. "Chiroyli yozuv" mashg'uloti uchun matn tanlayotganda

bolalarning yoshi, qiziqishlari, individual xususiyat va xarakterlarini hisobga olish zarur. Bolalarni shaxsiy gigiyena qoidalariga amal qilishga undovchi, ularni aqliy, ma'naviy-axloqiy, ruhiy, jismoniy rivojlantirishga

xizmat qiluvchi matnlardan ham foydalanish mumkin.

To'g'ri, bir yoki ikki marta mashg'ulot o'tkazilganda bolalarning yozuvida u qadar o'zgarish bo'lmaydi mumkin. Shunda ota-onalar "Yozuvingda ancha o'zgarish bor. Senga ishonaman, ertaga bundan ham chiroyli yozishni uddalaysan", deb dalda berishi zarur.

Bu mashg'ulotni o'tkazish har kungi odatga aylansa, albatta, farzandlarimizning husnixatida ijobiy o'zgarish seziladi. Ularda chiroyli yo-

zish ko'nikmasi shakllanadi. Farzandlarimizning yoshini hisobga olgan holda "Shaxsiy gigiyena qoidalarini", "Sog'lik — bebaho boylik", "Salomatlik posbonlari", "Shifokorlarni o'qishlaymiz", "Kasallikka qarshi birga kurashamiz", "O'z sog'liging uchun o'zing mas'ul bo'!" — "Uyda qoling" mavzularida kichik hajmli matn yaratish, diktant va insholar yozish ularda shaxsiy gigiyena qoidalariga amal qilish, vaziyatni to'g'ri anglash, mas'uliyatni his qilish tuyg'ularini shakllantirishga xizmat qiladi.

O'g'ilxon YO'LDOSHEVA,
Baliqchi tumanidagi
6-maktabning
ona tili va adabiyot fani
o'qituvchisi

Ona tili va adabiyot fanidan test savollari

(Oxiri. Boshi o'tgan sonlarda.)

№	Savol	A	B	C	D
82.	Qaysi javobdagi tasviriy ifodaning izohi to'g'ri emas?	oq oltin – pilla	yaylov bahodirlari – cho'ponlar	hayvonlar podshosi – sher	charm qo'lqop ustalari – bokschilar
83.	Qaysi javobdagi ma'lumot Alisher Navoiyning "Hayrat ul-abror" dostoni haqida emas?	Muallif bu asarni "shavq dostoni" deb ataydi. Unda ijodkorning komil inson haqidagi orzu-o'ylari ifoda etilgan.	Dostondagi maqolalar so'ngida mavzuni dalilash, uni hayotiy asoslash maqsadida hikoya yoki masal keltiriladi.	Dostondagi "Salotin bobida" nomli uchinchi maqolat adibning adolat haqidagi qarashlarini o'rganishda muhim ahamiyatga ega.	Ushbu doston falsafiy-ta'limiy doston bo'lib, didaktikaning yorqin namunasi sanaladi.
84.	Hatto farzandlari tufayli eridan kaltak yesa ham, oilasining sha'nini ko'zlab uyidagi muammolarga parda tutib yashovchi onaning tamoman aksi bo'lgan. "Hozir ham eri sal qovog'i inso, "melisa" bilan qo'rqitib, "o'n besh sutkani" pesh qiladigan ba'zi xotinlar"ni eslatuvchi, eri bilan janjallashib, uni to'xtamay qarg'ovchi qo'shni xotin – Kelinoyi obrazi "Dunyoning ishlari" qissasidagi qaysi hikoyada uchraydi?	"Qanoat"	"Toy"	"Sovchilar"	"Tasalli"
85.	Tarixiy mavzularda yozilgan "Tarixi muluki Ajam", "Tarixi anbiyo va hukamo" asarlarining muallifini aniqlang.	Alisher Navoiy	Muhammad Rizo Ogahiy	Zahiriddin Muhammad Bobur	Nosiruddin Rabg'uziy
86.	Qoshi yosinmu deyin, ko'zi qarosinmu deyin, Ko'ngluma har birining dard-u balosinmu deyin?! Ushbu she'riy misralar haqidagi qaysi ma'lumot to'g'ri?	Ushbu misralarda tanosub san'atidan foydalanilgan.	Baytda tajnis san'atidan foydalanilgan.	Radifi yoyiq radif hisoblanadi.	Qofiyadosh so'zlarda "n" tovushi raviy bo'lib kelgan.
87.	Qaysi gapda // belgisi o'rnida tire tinish belgisi qo'yiladi?	A'lo o'qish // bizning va sizning asosiy hamda sharafli vazifamiz.	Harakat // sen ezigulikning haqiqiy qadr-qimmatini belgilaysan.	Otarning akalari ham // haydovchi.	Bildi ota // foydasizdir kurashmoq.
88.	Qaysi asarda oqpodsho Nikolay Soniy Romanovni maqtab, uning taxti ming yillar turishini tilagan, xalqni uning qarorlariga itoat qilishga chaqirgan Ko'sa maddoh obrazi uchraydi?	"Shum bola" qissasi	"Dunyoning ishlari" qissasi	"O'tkan kunlar" romani	"Kecha va kunduz" romani
89.	Qaysi javobdagi ajratib ko'rsatilgan so'zda metafora usuli orqali ma'no ko'chishi yuz bergan?	Mustaqillik tufayli millatning g'ururi, obro'-e'tibori o'sdi.	Yanvarning o'n beshlarida butun qishloq to'g'on qurishga otlandi.	Albatta, yurtimizdagi bunday o'zgarishlarni ko'rgan ko'zlar xursand bo'ladi.	Har shanba "Muqimiy"da "Advokatlik osonmi?" dramasi qo'yilayotgan ekan.
90.	Tuttim o'lma'kdin tirilmak hajrida, tengdur manga Emdi gar bergil ziloli Xizr, agar jallod bo'l. Ushbu baytda quyidagi qaysi she'riy san'atlardan foydalanilmagan? 1) tazod; 2) tajnis; 3) talmeh; 4) tardi aks	2, 4	1, 2	3, 4	1, 3
91.	O'z muallimi va ustozini e'zozlash, ularni hurmat qilish har bir o'quvchining burchidir. Ushbu gapdagi so'z birkimlari haqida berilgan to'g'ri ma'lumotni aniqlang.	Aniqlovchili so'z birkimlarining barchasida hokim qism ot bilan ifodalangan.	Tobe qismi ot, olmosh va fe'l bilan ifodalangan to'ldiruvchili so'z birkimlari qatnashgan.	Hokim qismlari to'ldiruvchi va aniqlovchi bo'lib kelgan bitishuvli so'z birkimlari qatnashgan.	Boshqaruvli so'z birkimlarining hokim qismi to'ldiruvchi va ega vazifasini bajargan.

№	Savol	A	B	C	D
92.	Har kimki vafo qilsa, vafo topqusidur, Har kimki jafu qilsa, jafu topqusidur. Yaxshi kishi ko'rmagay yomonlik hargiz, Har kimki yomon bo'lsa, jazo topqusidur. Ushbu she'riy misralar haqidagi qaysi ma'lumot to'g'ri?	Ushbu misralarda talmeh san'atidan foydalanilgan.	Radifi qisqa radif hisoblanadi.	Ushbu she'r qit'a janrida yozilgan.	She'rning 1-, 2-, 3- va 4-misralari o'zaro qofiyalangan.
93.	Ayol kishiga Qo'l ko'tarish nimaligin bilurmisan? Ayt! Sen-ku odam bolasisan, Qaysi bir hayvon Emayotib, uzib olar onasin ko'ksin. Shohlami-ku qo'ya turay, payg'ambarlar ham, Nabilar ham tug'ilgan-ku ayol zotidan. Unutibsan, Senga bir vaqt aytib bergandim, To'maris deb atalguvchi yovqur momomiz Turon zamin erki uchun maydonga chiqib, Eron shohin kallasini qonga bo'ktirgan. u ham ayol bo'lgan, Bilib qo'y, o'g'lim! Rafiqasiga qo'l ko'targan o'g'ilga qarata ota tomonidan aytilgan ushbu misralar qaysi asarda uchraydi?	"Sohibqiron"	"Mirzo Ulug'bek"	"O'tkan kunlar"	"Yulduzli tunlar"
94.	Bu g'azalning qofiyasi ("sevarim – jigarim – saharim – guzarim – xabarim – basarim – nazarim – siymbarim") va radifi ("xoh inon, xoh inonma") – juda jarangdor. G'azal qurilishida ularning alohida o'ni bor. Xususan, radifning to'rt so'zdan tashkil topgani, amalda sakkiz misrada ularning qaytarilishi ohang ustuvorligini kuchaytirgan. Ushbu parchada fikr yuritilgan g'azalning muallifi to'g'ri ko'rsatilgan javobni belgilang?	Lutfiy	Alisher Navoiy	Zahiriddin Muhammad Bobur	Ogahiy
95.	Qaysi gapda ko'makchini unga ma'nodosh bo'la oladigan kelishik qo'shimchasi bilan almashtirish mumkin?	Ko'ldan qarmoq bilan baliq tutishni yoqtiraman.	Sardorbek, tanigan-tanimaganingga hurmat bilan munosabatda bo'l.	Yuksak qoyalardan shiddat bilan qo'zg'algan burgut suruvdagi qo'zichoqni ildi-yu ketdi.	Sayyohlar Registon ansamblini zavq bilan tomosha qilishardi.
96.	Hikmatni anglamoqning o'zi bir hikmatdir. Ushbu gapdagi ismning munosabat shaklini hosil qiluvchi qo'shimchalar soni nechta?	4ta	5ta	3ta	6ta
97.	G'uncha ochilguncha o'tgan fursatni Kapalak umriga qiyos etgulik, Ba'zida bir nafas olgulik muddat Ming yulduz so'nishi uchun yetgulik. Shunday takrorlanmas misralar o'rin olgan "Vaqt" she'ri muallifini aniqlang.	G'afur G'ulom	Abdulla Oripov	Asqad Muxtor	Oybek
98.	Qaysi gapda kesim vazifasida kelgan ko'makchi fe'li so'z qo'shimlasi qatnashgan?	O'yin-kulgi, askiya yarim kechagacha cho'ziib ketdi.	Uyiga javob beraylik, o'n besh-yigirma kunga borib kelsin.	El suygan xonanda o'zgacha qiyofada televide-niyeda chiqar edi.	So'zga chiqqan Sodiqjon domla shogirdi haqida faxrlanib gapirardilar.

Sinab ko'ring

So'zni o'z o'rnida qo'llang

So'zlarning ma'nolarini o'rganayotganda ularning kelib chiqish tarixi, ya'ni etimologiyasini o'rganish so'zni o'z o'rnida qo'llash kompetensiyasini rivojlantiradi. Chunki nutqda so'zlar o'z o'rniga ega bo'lmas ekan, ifodalanayotgan fikrda g'alizlik yaqqol ko'zga tashlanaveradi.

Ba'zan bir-biriga yaqin talaffuz qilinuvchi so'z — paronimlar, ma'nodosh so'zlar va izofali so'zlarni noto'g'ri qo'llash ham nutq sofligiga putur yetkazadi. Bunday holatlarni bartaraf etishda lug'atlar, dars va darsdan tashqari vaqtlarda foydalanishda qo'l keladigan, o'quvchining tez qabul qilishi va mustaqil izlanishiga ko'maklashuvchi didaktik topshiriqlarning ahamiyati katta.

"Insert" usuli yordamida o'quvchining so'z qo'llash ko'nikmasini tekshirish.

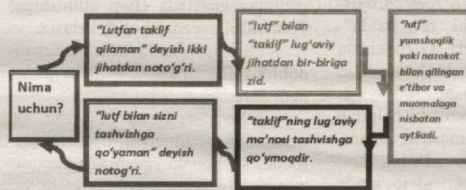
Shartli belgilar:
"B" — men bilgan ma'lumotni taqsiqlaydigan;
"+" — yangi ma'lumot;
"-" — men bilgan ma'lumotga zid;
"?" — meni o'ylantirdi, bu borada menga yangi ma'lumotlar kerak.

TUSHUNCHALAR	B	+	-	?
Xonim kim? Begim kim? Xotinlarni falonchi <i>xonim</i> yoki <i>begim</i> deb atash bor. Bu so'zlar-dagi <i>"-im"</i> qo'shimchasini egalik qo'shimchasi deb tushunish bor. U holda nima uchun egalik qo'shimchasi qo'shilganda <i>xon</i> bilan <i>bek</i> ayol kishiga aylanadi, degan savol tug'ilishi tabiiy. Vaholanki, <i>"xonim"</i> va <i>"begim"</i> so'zlaridagi <i>"-im"</i> qo'shimchasi egalik qo'shimchasi emas. Qadim turkiy tillarda <i>"ona"</i> ma'nosi-dagi <i>"uma"</i> so'zi bo'lgan. Bu qo'shimcha ixchamlashib <i>"-im"</i> ga aylangan. Demak, aslida <i>"xonim"</i> <i>"mening xonim"</i> emas, Xon ona, <i>"begim"</i> <i>"mening begim"</i> emas, Bek ona degan ma'noda ekan.				

Yoki *sovchi* degan so'zdan to'y anglashiladi. Har kim ham sovchi bo'lavermaydi. Ko'rib-kechirgan, so'zga chechan *"so'zchi"*lar bu ishni uddalashadi. Bu so'z aslan *"so'zchi"* degan ma'noni anglatgan. Qadim-gi tilimizda *"sav"* — so'z degani. Birovning eshigiga sovcilikka borgan odam quda bo'lishni istayotgan tarafdin so'zlarini olib boradi. Shuning uchun ham u *"so'zchi"* — *"sovchi"* deyilgan. Qoshg'ariy izohiga ko'ra, *"savchi"* so'zining bir qancha ma'nolari bor (Eshqobil Shukur. *"Boboso'z izidan"*. *"Shevashunos"* telegram kanalidan olindi). So'zlarning kelib chiqishi haqidagi shu kabi ma'lumotlar *"Insert"* usuli yordami-da o'quvchiga yetkazilib boriladi.

"Nima uchun?" zanjir usuli yordamida so'z ma'nosi-ga aniqlik kiritish:

Keyingi paytlarda tilimizda *"lutfan taklif qilish"* iborasi ko'p ishlatila boshladi. U quloqqa yoqadigan go'zal iboraga o'xshaydi, ammo ma'no jihatdan qanchalar to'g'ri?

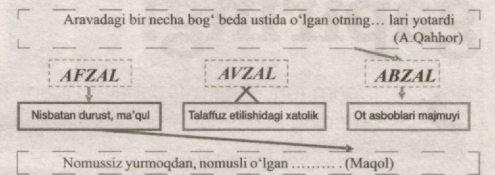
(Ma'lumotlar Alibek Rustamovning *"So'z xususida-gi so'z"* kitobidan olindi)

"Mosini tanlang" ta'limiy usuli yordamida:

Bir-biriga yaqin talaffuz qilinadigan so'zlar (paronim)-ni noto'g'ri qo'llash nutq sofligiga putur yetkazadi. Paronimlar sof o'zbekcha, boshqa tildan o'zlashtirilgan so'zlarning o'zlashtirish va sof o'zbekcha so'zlar talaffuzining tasodifiy o'xshashligi, yaqinligi tufayli, ya'ni turli tillarning o'zaro munosabati va ta'siri natijasida yuzaga keladigan til hodisasi. Masalan: *asr* — *asir*; *xil* — *hil*; *shox* — *shoh*; *bop* — *bob*; *tup* — *tub*; *sut* — *sud*; *yot*

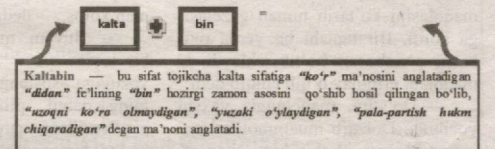
— *yod*, *qad* — *qat*, *azim* — *azm*, *yonilg'i* — *yoqilg'i* kabi. Bunda ham o'quvchining so'zlarni bir-biriga solishtirib, ma'nosini chaqishga yo'naltirilgan tarqatmalardan foydalanamiz.

Topshiriq: nuqtalar o'rniga mos keluvchi so'zlarni qo'ying va izohini toping. Namuna:

(Ahror Ma'rufov. Paronimlar. Toshkent — 1997). **"Arifmetik hisob" ta'limiy usuli bilan:**

Nutqimizda asrlar osha qo'llanib kelinayotgan, bugungi kunda sof o'zbek tili bilan bir qatorda o'z ona tilimizdagi so'zlardek qimmatga ega bo'lgan o'zlashma, forsiy va arabiy so'zlar ham anchagina. So'zlarning etimologiyasini o'rganishda so'zning qurilish tarkibi o'rganilbigina qolmay, uni qo'llash ehtiyoji nima sababdan yuzaga kelgani haqida ham aniq ma'lumotga ega bo'ladi. O'quvchi yo'l-yo'lakay lug'at daftariga qayd etib borish usuli bilan tilning ijtimoiy hodisa ekanini teran anglaydi. Nutqida ishlatilayotgan faol va nafaol so'zlarni ajrata oladi. Ma'nosini sharhlagan holda nutqida qo'llaydi:

Yoki *molparast* — bu sifat *"mulk"*, *"boylik"* ma'nosini anglatadigan arabcha *mol* otiga *"ega bo'l"* ma'nosini beruvchi *"parastidan"* fe'lining *parast* hozirgi zamon asosini qo'shib hosil qilingan bo'lib, *"mol-mulk to'plashga o'ta berilgan"* ma'nosini anglatadi (Sh. Rahmatullayev. O'zbek tilining etimologik lug'ati. Toshkent - 2009).

Shu tariqa, misol keltirilgan usullar yordamida o'quvchida har bir so'zning o'z o'rnini, qimmatini va qiymati borligi haqida bilim shakllantiriladi. Bu esa bizga kelgusida ham nutqidagi so'z boyligini boyitib borish, tilni asrash, qadrlash kabi mas'uliyatlarni his etuvchi Shaxsni tanitadi.

Dildor NURMUHAMMEDOVA,
 Termiz shahrida,
 23-maktab o'qituvchi

Litsenziyalangan saytlar zarur

22 yildan buyon o'zbek tili fani o'qituvchisiman. Rusiyzabon o'quvchilarga ta'lim-tarbiya berib, tajribamni orttirib boryapman. Yillar davomida turli sinf darsliklaridagi xato va kamchiliklar aniqlanib, ularga tuzatish va o'zgartirishlar, zamon bilan hamnafas bo'lgan holda yangi ma'lumotlar kiritilib borilyapti. Lekin shunga qaramay hanuzgacha darsliklarda kamchiliklarni uchratish mumkin.

Ayrimlarida grammatik mavzularning rusiyzabon o'quvchilarning qabul qilish imkoniyatiga mos emasligi, murakkabligi, lug'at so'zlari mavzularda kengroq aks etirilmagani, mavzu bo'yicha mashq va topshiriqlar ajratilgan soatga to'g'ri taqsimlanmaganligi hol-lariga duch kelyapmiz.

Albatta, biz darsda faqatgina darslikka tayanib emas, balki o'qituvchi-ning pedagogik mahoratiga, qo'shimcha

ma'lumotlarga ham tayanamiz. Nafaqat o'zimizning, balki o'quvchilarning ham ijodkorlik qobiliyatini oshirishga harakat qilamiz. Ammo darsdan tashqari berilgan uy vazifalarini bajarishda o'quvchilarda tushunmovchilik yuzaga kelsa, ular biror kimga murojaat qilish-ga majbur bo'ladi. Ko'pchilik hollarda o'quvchilar eng oson va qulay bo'lgan internet saytlaridan foydalanadi. Mana shu narsa o'quvchilarning savodxonligi-

ga to'g'ridan to'g'ri zarar keltirmoqda. To'g'ri, hozirgi kunda texnika, yuqori tezlikdagi internet rivojlangan davrda bu tabiiy hol, lekin masalaga boshqa tomondan qarasa, internetdan olinayotgan ma'lumotlarning aksariyatida harflar noto'g'ri qo'llanilishi, ayrim so'zlarning tarjimai, hattoki gaplarning noto'g'ri tuzilishi va tarjimai nafaqat o'quvchilar, balki boshqa soha vakillarining savodxonligiga o'z ta'sirini o'tkazmay qolmayapti. Bu ommaning savodsiz bo'lib qolishiga olib kelmoqda.

Ushbu muammoni bartaraf etish-da ustozlar tomonidan bir necha taklif va mulohazalar bildirildi. Shulardan biri o'zbek tili mutaxassislaridan iborat ekspert guruhlarini tashkil etilib, saytlar uchun maxsus sertifikat yoki litsenziyalash tartibi joriy etilsa, maqsadga muvofiq bo'lar edi. Turli jabhadagi

davlat va nodavlat tashkilotlari xodim-larining davlat tilini o'rganishi, amalda-gi hujjatlarni to'g'ri yuritishi, mulo-qot qilishi uchun ham bu saytlar katta yordam ko'rsatishi mumkin. Saytlarni davlat ta'lim standartlaridan kelib chi-qib, o'quvchilarning yosh xususiyat-lari hisobga olgan holda boshlang'ich, o'rta va yuqori sinf o'quvchilari uchun alohida dasturlar yaratilishi mustaqil ta'lim olish jarayonida qulaylik yaratadi. Maktab faoliyatida esa bu ma'lumotlar nafaqat o'quvchilar, balki ularning ota-onalari, oila a'zolarining ham o'zbek tilini savodli o'rganishiga, shubhasiz, yordam beradi. Ota-onalar ham o'z farzandlarining til o'rganishidagi yutuq va kamchiliklarini ko'ra olishiga im-koniyat yaratiladi.

Lazokat ELTOYEVA,
 Chilonzor tumani-dagi
 103-IDUMning o'zbek tili o'qituvchisi

Hikoya

O'zbekmisiz? O'zbekcha gapiring!

Yarim tun. Vaqt allamahall bo'lgan. Tashqarida yozning iltiq havosi hukmron. Kunduzi jaziramada jizg'anak bo'layozgan borliq tunda maza qilish orom olmoqda. Hozirgina yoz yomg'iri sevalab o'tganligi bois havo biroz salqin. Esayotgan mayin shabboda esa odamning bahri-dilini ochadi.

Jasurbek sham yorug'ida o'tirib, boshlagan maqolasining so'nggi satrlarini yozmoqda (sham yorug'ida ijod qilishni yoqtiradi). Gap oxiriga nuqta qo'ygach, daftardan boshini ko'tarib, stulning suyanchig'iga suyangach, chuqur entikib qo'ydi. Yozgan maqolasini yana bir bor qayta o'qib, xato va kamchiliklarini to'g'rilab chiqdi. Shundan keyin maqolaning pastiga ism, familiyasini va o'sha kungi sanani yozib qo'ydi. Keyin esa maqolani oqqa ko'chirib boshladi. Tugatguniga qadar bomid kirdi...

Jasurbek tuni bilan yozgan maqolasini ko'tarib tuman gazetasiga bordi. Bir tanishi bu yerda muharrir o'rinbosari bo'lib ishlaydi. U maqolani erinmay o'qib chiqib dedi:

— Do'stim, maqolang yaxshi yozilgan. Dolzarb muammolarni qalanga olgansiz. Lekin buni chop etish yoki etmaslikni boshliq hal qiladi. Hozir men b.lay-chi, agar bo'sh bo'lsalar boshliqning o'ziga uchray-siz.

U shunday deb bosh muharrir xonasiga kirib ketdi. Birozdan so'ng qaytib chiqib, boshliqning xonasiga undadi. Jasurbek ro'parasidagi aylana kreslodagi jiddiy qiyofali boshliqni ko'rib xayoliga “bu boshliq deganlari buncha jiddiy bo'lmasa” degan fikr keldi. Yoniga borib yozgan maqolasini qo'lga uzatdi. Boshliq maqolani olib, unga ko'z yugurtira boshladi. Sarlavhasini biroz ovoz chiqarib o'qidi: “O'zbekmisiz? O'zbekcha gapiring”. Boshliq qog'ozdan boshini ko'tarib, Jasurbekka qaradi:

— Sarlavha chakkimas. O'tiring, uka, — deb stulga ishora qildi. Jasurbek shundan so'nggina stulga borib o'tirdi. Boshliq maqolani o'qir ekan, Jasurbek uning yuzidagi istehzo, ajablanish kabi holatlarni kuza-tib turdi. Va nihoyat, bosh muharrir maqolani oxirigacha o'qib bo'ldi. Jasurbekka biroz tikilib turdi va dedi:

— Maqola yomonmas, tanlangan mavzu dolzarb. Ammo ukam, maqolangni gazetamda chop etolmayman.

Tomdan tarasha tushganday “chop etolmayman” degan gap Jasurbekka g'alati tuyuldi. Bu boshliq deganlari xalqi katta xolasining o'g'li bilan gaplashayotganday Jasurbekni senlashi, tuman gazetasini o'zi tashkil qilganday “gazetamda” deyishi Jasurbekning g'ashini keltirdi. Qit-mirligi tutib qoldi. Boshliqning xonasiga kirib kelganday hayajonini bir chetga yig'ishtirib qo'yib, savol berdi:

— Ayting-chi, bu gazetani siz tashkil qilganmisiz? Bu yer sizning xususiy mulkingizmi?

— Sen g'alati bola ekansan-u. Bu gazeta hokimligimizning gazetasi-ku. Shuniyam bilmaysanmi? — dedi boshliq. Jasurbek gapning maydalashib

ketishini xohlamadi va mavzuni o'zgartirdi:

— Ayting-chi, “o'rtoq boshliq”, nega gazetangizda maqolamni chop qilolmaysiz? Shu savolimga javob olsam bo'ldi, boshqa sizni bezovta qilmayman.

Boshliq biroz o'ylanib turgach javob berdi:

— Uka, maqolang aytganimday yomonmas. Mavzu dolzarb. Lekin bor deganimning sababi, biroz siyosatga aralashib qo'ygansan.

— Siyosatga aralashish niyatim yo'q. Men faqat haqiqatni yozganman xolos, — dedi Jasurbek.

— Buyam mayli, ukam, yana bir joyini qara: “1994-yilda “Lotin yozuviga asoslangan o'zbek alifbosining qabul qilinishi to'g'risida”gi Prezident qarorida O'zbekiston hududidagi barcha tashkilotlar lotin alifbosida ish yuritishi 2001-yilga qadar yakuniga yetkazilishi belgilab qo'yilganligiga qaramasdan, mamlakatimizdagi ko'plab nashrlar, davlat tashkilotlari va jamoat joylarida hanuzgacha kirill alifbosidan foydalanib kelinmoqda” deb yozypsans. Bizning tuman hokimligining gazetasi ham kirill alifbosida chop etiladi-ku. Qanday qilib men bu maqolangni chop etishim mumkin. Sening shu yozganing siyosatga aralashish bo'lmay, yana nima bo'lishi mumkin, uka?! Buyam mayli, mana bu joyini judayam oshirib yuborgansan. Ni-maymish, “xalqimizga o'rnak bo'lar” darajadagi ayrim san'atkorlarimiz televideniye orqali rus tilida so'zlashlari, qolaversa, Vazirlar Mahkamasining ayrim qarorlari, qonunlarning faqatgina rus tilida qabul qilinishi o'z ona tilimizga bo'lgan hurmatsizlikning oliy darajasi emasmi?” degan gaplarning qip-qizil siyosatga aralashish-ku, ukam. — Boshliq biroz to'xtab, Jasurbekka termulib turdi va dedi: — Xullas, ukam, bu maqolang chop etishga loyiqmas. Ko'chada yozilgan afisha bilan nima ishing bor, kim savdo do'koniga nima deb nom qo'yishi bilan nima ishing bor? Inglizcha nom beradimi, ruschami, nemischami, qanaqa nom qo'ysa, senga nima? Buni bozor iqtisodiyoti deydi...

Jasurbek boshliqning gaplarini eshitib bo'lgach, so'radi:

— Sizga savol. Nega gazetangizni qaroranda belgilanganday lotin alifbosida chop etmaysiz?

Boshliq biroz o'ylanib turib dedi:

— Ukam, ja-aa boshni og'ritvording-ku! O'zing o'yla, lotin yozuvini ko'pchilik kattalarimiz tushunmaydi. Yoshlar-ku shu yozuvda o'qiyapti, lekin kattalar bu yozuvni o'qishga qiyaladi-da. Shu jihatlarni ham inobatga olib kirill yozuviga chiqadi gazetamiz.

Jasurbek boshliqning qo'lidan maqolani sekingina oldi. O'rmdan turib biroz orqaga yurdi. Va boshliqqa qarab dedi:

— Demak, Prezident qarori amalga joriy etilishi uchun sizga o'xshagan kattalar yo'q bo'lishi kerak ekan-da, a? Ya'ni bu qaror kattalardan keyingi avlodning davrida kuchga kirarkanda? Salomat bo'ling, boshliq. Mayli, nima ham derdim. Bu maqolamni avaylab olib qo'yaman. Mendan keyin biror farzandimning davrida fursati bo'lib qolsa, chop etilar. Boshqa nima ham derdim. O'zbekmisiz? O'zbekcha gapiring!

U shunday deb boshliqning xonasidan chiqib, tanishining yoniga kirdi. Uning kayfiyati chatoqligi, tarvuzi qo'ltig'idan tushganday bo'lib turishini ko'rgan tanishi dalda bermoqchi bo'ldi:

— Siqilmang, do'stim! Buni-si bo'lmasa, boshqasini chiqaramiz. Bundan keyin tanqidiy emas, sal qog'ozga o'rab, yumshoqroq ohangda yozsangiz men kafil, har bir yozganingiz gazetada chop qilinishiga! Tumanda “zvezda” bo'lib ketasiz.

— Siz aytmoqchisizki, men maddohlik qilishim kerak ekan-da, a? — dedi Jasurbek tanishiga qarab.

— Yo'g'e, nima deyapsiz, bu maddohlik deyilmaydi, do'stim. Karoche, siz jon kuydirib yozganingiz tuman gazetasida chop etilgani bilan bir narsa o'zgarib qolmaydi-da. Shuning uchun o'zingizni qiynamang demochimam xolos, — dedi tanishi.

— Ee-e, otangizga rahmat. Sizga o'xshaganlarning borigayam shukur, — dedi Jasurbek istehzo bilan. — Gapingizda jon bor... Siz davlatimizning ziyo tarqatuvchi bir tashkilotida ishlash turib “karoche”, “zvezda” deb tursangiz, bu yoqda siz bilan menga o'xshagan yosh avlod vakillaridan biri televideniye-ga chiqib “vabshi malades” deb qo'shiq aytib tursa, mening jon kuydirib tanqidiy maqola yozishimdan foyda yo'q. To'g'ri aytasiz, yozganim tuman gazetasida chop qilgani bilan hech narsa o'zgarib qolmaydi. Chunki bu gazetangizni hech kim o'qimaydi-da. Hech kim o'qimaganidan keyin maqola yozishimning nima foydasi bor. Jasurbek shunday deb qo'lidagi maqola yozilgan qog'ozni yirtib maydalab tashladi. Sekingina ortiga o'girilib xonadan chiqib ketishga chog'landi. Bir-ikki qadam bosib ortiga o'girilib tanishiga qaradi. Biroz uning yuziga termulib turgach:

— Men kattalardan xafa bo'lib o'tiribman. Aslida siz va anavi qo'shiqchiga o'xshagan yoshlar ham ona tilimizning rivojlanish yo'lidagi tomirlariga bolta urayotgan ekansizlar... Kelajak yoshlar qo'lida degan gaplar haqiqat bo'lsa, yurtning kelajagi siz kabi yoshlarning qo'lida qolishidan Xudoning o'zi asrasin. Suf-e-e sizga o'xshagan yoshlarga... — deb qo'limi bir siltadi-da, xonadan chiqib ketdi.

Ma'mur ABDULLA,
O'zbekiston tumanidagi
42-maktab direktori

“Loqaydlik — barcha jinoyatlarning boshlanishidir”

Eng qadimgi yozma yodgorliklarimiz xorazm, so'g'd, run, uyg'ur va boshqa yozuvlar orqali yetib kelgan.

Til hamda yozuvni sof holda saqlab qolish, uni arab va fors so'zlari ta'siridan asrash maqsadida X va XII asrlarda Mahmud Qoshg'ariy, Yusuf Xos Hojib, Ahmad Yungnakiy kabi allomalar qator asarlari bilan xalqimizni o'zligini saqlashga chorlagan. XV asrga kelib esa Alisher Navoiy bobomiz tilimizning barcha xalqlar tillari orasida o'z nufuzi va o'rni anchayin yuqori ekanligini isbotlab berdi.

Albatta, bizga yetib kelgunga qadar tilimiz lug'at boyligining qariyb 60–70 foizi arab, fors, rus va boshqa tillardan kirib kelgan so'zlar bo'lib qoldi. Endilikda yangi avlod shunday holga tushdiki, ota-bobosidan qolgan merosni lug'at yordamida o'qishga majbur. Yozuvimiz ahvoli esa bundan-da achinarli. Otabobolarimizning turli yozuvlardan foydalanishi natijasida tarixiy manbalarni o'rganishda yozuvlar xilma-xilligi manaman degan olimni ham terlatishi aniq...

Zamonamizda ommaviy axborot vositalari ro'y berayotgan voqea va hodisalarni aholiga o'z vaqtida o'zbek adabiy tili qonun-qoidalariga rioya qilgan holda yetkazib berishi shart. Ammo tilimiz sofiyiga aynan mana shu soha vakillari birinchilardan bo'lib putur yetkazayotgani hammamizga ma'lum. Sababi, o'tgan 2018–2019-yillar mobaynida birgina O'zbekiston Respublikasi Matbuot va axborot agentligining 22 ta farmoyishi, 14 ta qarori va 40 ga yaqin buyrug'i davlat tilida qabul qilinmagan. Natijada kinolar, shoular, intervyyular, hatto boshlovchilar ham shevalarda so'zlashni odat qilishdi. Achinarlisi, shunchalar chuch-mal “yulduzchalar” paydo bo'ldiki, ular televizorda bemalol yarmi rus va yarmi o'zbek tilida chiqishlar qilib, xalqimizning esasini qotirishdan charchamayapti.

Biz sobiq Ittifoq davrining salbiy jihatlari sanab o'tishni yaxshi ko'ramiz, ammo o'sha paytda 2–3 ta telekanal bo'lsa-da, adabiy til qoidalarga qat'iy rioya qilinardi. Shevalar, chetdan kirgan so'zlar deyarli ishlatilmasdi. Rahmatli Nabi Rahimov yoki Qodir Maxsumovning shevarda, ruscha so'zlarni aralashirib so'zlagani hech kim eslolmaydi. Chunki ularning o'z tillariga hurmati baland edi, yon atrofda qolgan o'z tillarida chiroyli so'zlar bilan murojaat qilishni yoqtirishardi. Hozirgi kunimizga qadar ustoz san'atkorlar, yozuvchi va shoirlarimiz hurmatga loyiq xususiyatlar haqida keksalarimiz maroq bilan so'zlashadi.

O'zbek tili davlat tili maqomini olganiga 30 yildan oshgan bo'lsa-da, afsuski tilimiz haqida chiqarilgan qonunlar ishlaganining guvohi bo'lmadik. Toshkent shahriga boshlangan markaziy Alisher Navoiy ko'chasining ikki tarafida joylashgan ofislar, mehmonxonalar, do'konlar nomlari barcha-barchasi ingliz va rus tilida ifodalanganini ko'rasiz. O'ylab qolasiz, hozir O'zbekistonning poytaxtida yuribmanmi, yoki adashib boshqa davlatga kelib qoldimmi? Shu hol yuzasidan qiziqib internet maqolalarini ko'zdan kechirishga qaror qildim. Ha, bor ekan! Aynan nomlar bilan shug'ullanuvchi idora bor ekan. Ammo ularni savolga tutsangiz oladigan gapingiz shu bo'ladi: “Ogohlantirdik. Foydasi bo'lmasdi”.

Hurmatli mas'ullar, agar so'zingizga kirmasa, yo'lingizga yurmasa, qonun qamchisi bilan bir-ikki “nozik” joyiga uring, o'zlari chiroyli qilib o'zbekcha nomlar bilan peshtaxtlarini to'ldirib qo'yishsin. Nima uchun poytaxtni tilga oldik, chunki u yerdagi o'zboshimchiliklar viloyatlarga ham asta-sekin kirib kelmoqda. Tumanimizda ham bunday nuqsonlarni ko'plab uchratish mumkin. Ayniqsa, bozor va do'konlar oldiga qo'yilgan peshtaxtlar kayfiyatini buzishi tabiiy. Do'kondor-ga “Hoy, og'ayni, bu yozuvni pulga yozdiringmi, yo tekingami? Pulga yozdirgan bo'lsang savodlirg odam-ga borsang bo'lmaydimi?”, deging keladi. Yoshlar zamonaviy texnologiyalarni bilgani yaxshi, lekin savodni ham unutish kerakmas-da. Bu holatlarning hozir oldini olmasak, keyin kech bo'lishi shubhasiz.

Karimjon ERGASHEV,
Pop tumanidagi
17-maktab o'qituvchisi,
Zamira XOLTO'RAEVA,
Pop tumanidagi
72-maktab o'qituvchisi

TOSHKENT KIMYO-TEXNOLOGIYA INSTITUTI SHAHRISABZ FILIALI

quyidagi fanlar bo'yicha
professor-o'qituvchi lavozimlariga

tanlov e'lon qiladi:

- “Oliy matematika”: dotsent, assistent.
- “Fizika, Elektrotexnika”: dotsent, assistent.
- “Muhandislik grafikasi va eskiz”: dotsent, assistent.
- “Mexanika asoslari, Texnik mexanika”: dotsent, assistent.
- “Falsafa va ma'naviyat asoslari”: dotsent, assistent.
- “Ingliz tili”: dotsent, assistent.
- “Rus tili”: dotsent, assistent.
- “Umumiy va noorganik kimyo”: assistent.
- “Analitik, fizik va kolloid kimyo”: dotsent, assistent.
- “Mikrobiologiya, Biokimyo, Biotexnologiya”: dotsent, assistent.
- “Organik kimyo va og'ir organik sintez texnologiyasi”: dotsent, assistent.
- “Oziq-ovqat mahsulotlari texnologiyasi”: dotsent, assistent.
- “Oziq-ovqat xavfsizligi”: dotsent, assistent.
- “Oziq-ovqat sanoati mashina jihozlari”: dotsent, assistent.

Eslatma: Yuqoridagi lavozimlarga tegishli nomzodlardan hujjatlar e'lon chop etilgan kundan boshlab bir oy muddat ichida qabul qilinadi.

Manzil: 181306, Shahrisabz shahri, Shahrisabz ko'chasi, 20-uy.

Filialga murojaat uchun tel: (91) 471-34-74.

Razzoqova Surayyo Razzoqovnaning 02.00.01 — Noorganik kimyo ixtisosligi bo'yicha “3d-metallarning oksidiazolin hosilalari bilan kompleks birikmalarini ngintez, tuzilishi va xossalari” mavzusidagi (kimyo fanlari bo'yicha) falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasining himoyasi O'zbekiston Milliy universiteti huzuridagi ilmiy darajalar beruvchi DSc.03/30.12.2019.K.01.03 raqamli ilmiy kengashning 2020-yil 23-iyul kuni soat 12:00 dagi onlayn (masofaviy) majlisida bo'lib o'tadi.

Manzil: 100174, Toshkent shahri, Olmazor tumani, Universitet ko'chasi, 4-uy. O'zMUNing Kimyo fakulteti binosi. Tel/faks: (71) 227-17-24, 246-53-21, 246-02-24.

Abdujabborov Sobir Bahronovichning 08.00.13 — Menejment ixtisosligi bo'yicha “Korxonada inqirozga qarshi boshqaruv strategiyasini ishlab chiqishning ilmiy asoslarini takomillashtirish” mavzusidagi (iqtisodiyot fanlari bo'yicha) falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasining himoyasi Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti huzuridagi ilmiy darajalar beruvchi DSc.03/10.12.2019.I.16.01. raqamli ilmiy kengashning 2020-yil 23-iyul kuni soat 11:00 dagi onlayn (masofaviy) majlisida bo'lib o'tadi.

Manzil: 100000, Toshkent shahri, Islom Karimov ko'chasi, 49-uy.
Tel/faks: (71) 239-28-72, 239-43-51; e-mail: tdiu@tdiu.uz

Mirxayotov Mirvoxid Mirzoxid o'g'lining 08.00.07 — Moliya, pul muomalasi va kredit ixtisosligi bo'yicha “Tijorat banklarida jinoiy faoliyatdan olingan daromadlarni legallashtirishga qarshi kurashish tizimini takomillashtirish” mavzusidagi (iqtisodiyot fanlari bo'yicha) falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasining himoyasi Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti huzuridagi ilmiy darajalar beruvchi DSc.03/10.12.2019.I.16.01. raqamli ilmiy kengashning 2020-yil 23-iyul kuni soat 14:00 dagi onlayn (masofaviy) majlisida bo'lib o'tadi.

Manzil: 100000, Toshkent shahri, Islom Karimov ko'chasi, 49-uy.
Tel/faks: (71) 239-28-72, 239-43-51; e-mail: tdiu@tdiu.uz

E'LON

Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti qoshida tashkil etilgan Kasbiy qayta tayyorlash kursiga pedagogik va nopedagogik ma'lumotga ega bo'lgan kadrlarni (chizmachilik, tasviriy san'at, musiqa, jismoniy tarbiya, YChT fanlaridan tashqari) barcha fan yo'nalishlari bo'yicha o'qishga taklif qiladi.

O'qishga kirish uchun quyidagi hujjatlar taqdim etiladi:

- diplom ilovasi bilan (asli);
- pasport nusxasi (pasport shaxsan ko'rsatiladi);
- mehnat daftarchasidan ko'chirma;
- ish joyidan ma'lumotnoma;
- 6 dona 3x4 o'lchamdagi rasm.

**Ma'lumot uchun telefonlar:
(90) 931-60-73, (97) 700-28-73.**

Rasulova Sitorabonu Normurodovnaning 02.00.04 — Fizik kimyo ixtisosligi bo'yicha “Maqsadli mahsulot olish uchun qator oksidlovchilarning suvli muhitdagi sulfidli birikmalar bilan o'zaro ta'sir qonuniyatlari” mavzusidagi (kimyo fanlari bo'yicha) falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasining himoyasi O'zbekiston Milliy universiteti huzuridagi ilmiy darajalar beruvchi DSc.03/30.12.2019.K.01.03 raqamli ilmiy kengashning 2020-yil 29-iyul kuni soat 10:00 dagi onlayn (masofaviy) majlisida bo'lib o'tadi.

Manzil: 100174, Toshkent shahri, Olmazor tumani, Universitet ko'chasi, 4-uy.
Tel/faks: (71) 227-17-24, 246-53-21, 246-02-24, e-mail: chem0102@mail.ru

Yarkulov Axror Yuldashевичning 02.00.04 — Fizikaviy kimyo ixtisosligi bo'yicha “Polisaxarid-kremnezem nanokompozitsiyalarning fizik-kimyoviy xossalari” mavzusidagi (kimyo fanlari bo'yicha) fan doktori (DSc) dissertatsiyasining himoyasi O'zbekiston Milliy universiteti huzuridagi ilmiy darajalar beruvchi DSc.03/30.12.2019.K.01.03 raqamli ilmiy kengashning 2020-yil 23-iyul kuni soat 10:00 dagi onlayn (masofaviy) majlisida bo'lib o'tadi.

Manzil: 100174, Toshkent shahri, Olmazor tumani, Universitet ko'chasi, 4-uy. O'zMUNing Kimyo fakulteti binosi. Tel/faks: (71) 227-17-24, 246-53-21, 246-02-24.

Toshkent shahar M. Ulug'bek tumanidagi 9-notarius idorasida 2014-yil 7-yanvarda oldi-sotdi shartnomasi amalga oshirilgan M. Ulug'bek tumani, Mirzo Ulug'bek ko'chasida joylashgan 128-“a” uyning 28-xonadoniga tegishli UY-JOY KADASTR HUJJATLARI yo'qolganligi sababli

BEKOR QILINADI.

“Ma'rifat”-“Учитель Узбекистана” gazetalar tahririyati jamoasi tahririyat xodimi Malohat Toshovaga opasi

Muhabbat TOSHOVning

vafoti munosabati bilan ta'ziya bildiradi.

Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy universiteti jamoasi Biologiya fakulteti “Tuproqshunoslik” kafedrasi katta o'qituvchisi

Shavkat AHMEDOVning

vafoti munosabati bilan marhumning yaqinlari va oila a'zolariga ta'ziya bildiradi.

Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy universiteti jamoasi Iqtisodiyot fakulteti “Mintaqaviy iqtisodiyot va menejment” kafedrasi professori

Abduhakim QAYUMOVning

vafoti munosabati bilan marhumning yaqinlari va oila a'zolariga ta'ziya bildiradi.

O'qituvchi minbari

Bir xil talab qo'yish to'g'rimi?

Ixtisoslashgan maktablarga o'quvchilar imtihon asosida qabul qilinadi.

Yo'naltirilgan fanlar ikkilantirib o'tiladi (o'sha biz orzu qilgan ona tili ham). Yana darsdan keyin o'qituvchiga haq to'lanadigan mashg'ulotlar-da bor.

Ixtisoslashgan fanlar uchun 20 foiz qo'shimcha ustama ham beriladi. Ishlash uchun yetarlicha imkoniyat yaratilgan.

Umumiy o'rta ta'lim maktablari-da-chi?

Darsdan keyin qolib ishlashning

umuman iloji yo'q. Chunki o'quvchilar deyarli hamma maktabda to'liq ikki navbatda o'qitiladi. Ona tili darsini guruha bo'lib o'tishni orzu qilmasak ham bo'ladi. Hatto ayrim o'quvchilarda o'qishga xohish ham yo'q. Ixtisoslash-

gan maktab yaxshi o'zlashtirmagan o'quvchilarni har chorakda "elab", "pat-tasini qo'lga tutqazadi". Biz esa ana shu bilmasvoylarni 11-sinf gacha qulog'idan sudrab kelimiz. Shunday vaziyatda ushbu maktablarni bir xil tahlil qilish, bir xil talab qo'yish to'g'rimi?

Sarvinov SUNNATOVA,
G'ijduvon tumanidagi
47-maktabning ona tili va adabiyot
fani o'qituvchisi

Tilim kuymasidan aytib olay...

Xalq ta'limi tizimida islohotlar amalga oshirilmoqda. Bundan behad shodmiz, ammo ayrim ishlar, masalan, ona tili soatlarining qisqarishi kishini taajjubga solmoqda. Shundoq ham ona tili darslari umumiy sinf bilan o'tiladi. Ba'zi sinflarda o'quvchi soni 35-40 nafarligini ko'z oldimizga keltirsak, ona tili yuzaki o'rganilayotganini tushunish qiyin emas. Endi bu ham yetmagandek, dars soatlarining qisqartirilishi...

Oliy ta'lim tizimiga kirish imtihonlarida ona tili fani bo'lmagan hech bir yo'nalish yo'q. Shunday ekan, har bir o'quvchi bu fanni chuqur o'rganishi darkor. Ona tili va adabiyotdan maktab darslaridan qoniqmay, repetitorga boradiganlar sinfda 80-90 foizni tashkil qiladi. Sababi, testda tushadigan savollar

murakkab, darslarni chuqur o'rganish uchun esa imkon yo'q.

Misol tariqasida keltiraylik: kirish imtihonlarida abituriyentlarga qiyinchilik tug'dirayotgan savollardan biri gap bo'laklari va ularning tahlilidir. Lekin biror-bir sinf o'quv dasturida alohida gap bo'laklarini tahlil qilish

muavzuga chuqur kirishilmagan (5-sinfda boshlang'ich tahlil bor, xolos).

Agar ona tilimizni ham chet tilining o'qitilishi singari sinfni ikki guruhga bo'lib o'rgatsak, 35-40 nafar o'quvchi savodini yaxshilash, daftarlarni nazorat qilish, husnixatiga e'tibor berishga vaqt yetar va ularni

oliy ta'limga kirish imtihonlariga puxta tayyorlay olgan bo'lardik.

Poydevori mustahkam bo'lmagan uy qulab tushishini har birimiz bilamiz. Bilimlarning asosi maktabda beriladi. Bir jumlaning ham xatosiz yozolmaydigan, o'z fikrlarini ona tilida chiroyli ifoda qilib berolmaydigan, tilimizning ertasi uchun qayg'urib, uni buzib qo'llashdan o'zini tiyadigan yosh avlodni tarbiyalash uchun imkoniyatlarni saqlab qolishimiz darkor.

Saodat TOJIYEVA,
Yakkasaroy tumanidagi
48-maktabning ona tili va
adabiyot fani
o'qituvchisi

Maktablarda dars o'tayotgan o'qituvchilarga tanqid ko'zi bilan qarab, turli sinovlar, bellashuvlarni tashkillashtirayotgan ba'zi olimlarimiz bir oy maktablarga borib dars berishlarini, oliy ta'lim bilan o'rta ta'lim farqlarini, maktabda hamma bola ham bir xil o'qiy olmasligini, undagi muhitni yaqindan kelib ko'rishlarini istardim.

Maktab tilshunos olimlarning tajriba quyonchasi emas!

Maktab darsliklarini faqat tilshunos olimlar emas (to'g'ri, mualliflar qatorida nomiga maktab o'qituvchisining ism-familiyasi ham turadi), to'liq maktab o'qituvchilarining o'zlarini ishlab chiqishi kerak. Darslik namunasi tayyor bo'lgandan keyin tilshunoslarimiz uni nazoratdan o'tkazib, keyin respublika miqyosida muhokamaga qo'ysin. Shunda har bir pedagog o'z qarashlari, faoliyati, malakasidan kelib chiqib fikr bildiradi. Chunki maktab o'quvchisining saviyasi bilan, oliy ta'lim talabasining saviyasi mutlaqo nomutanosib. Maktabda dars beradigan o'qituvchibolaganimaniko'proqo'rgatish kerag-u, qaysi mavzuga qisqaroq yondashish lozimligini yaxshi biladi. Maktab o'quvchisi bilan talaba orasida bilim olishga, o'qishga munosabat yer bilan osmonchalik. Maktabda o'qituvchi ba'zi o'quvchilarni istamasa, majburlab o'qitishiga to'g'ri keladi. Ko'proq mas'uliyat o'qituvchining zimmasiga tushadi. Oliy ta'limga-chi? Buning teskarisi. Shuning uchun maktab darsligi yaratishni o'qituvchilarning o'zlariga topshirish kerak. Shuni unutmaylik, maktab tilshunos olimlarimizning tajriba quyonchasi emas!

Dilafroz ESHONOVA,
Shofirkon tumanidagi
16-maktab o'qituvchisi

Marifat

TA'SIS ETUVCHILAR:

O'zbekiston Xalq ta'limi vazirligi,
O'zbekiston Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi,
O'zbekiston Ta'lim, fan va madaniyat xodimlari
kasaba uyushmasi Respublika kengashi.

Bosh muharrir: Husan NISHONOV

Gazeta O'zbekiston Matbuot va axborot agentligida
2006-yil 22-dekabrda 0067-raqam bilan ro'yxatga olingan.
Indeks: 149, 150, V-4246. Tiraj: 9232.
Hajmi 4 bosma taboq. Ofset usulida bosilgan,
qog'oz bichimi A-3. Bahosi sotuvda erkin narxda.

TELEFONLAR:

qabulxona — (71) 233-50-55;
kotiyyat — (71) 233-99-15;
reklama va marketing bo'limi —
(71) 233-42-92 (faks), (71) 233-56-00.

"Ma'rifat" dan
materiallarni ko'chirib
bosish tahririyat
ruxsati bilan amalga
oshirilishi shart.

Tahririyatga kelgan
qo'lyozmalar taqrib
qilinmaydi va muallifga
qaytarilmaydi.

MANZILIMIZ:

100083, Toshkent shahri,
Matbuotchilar ko'chasi, 32-uy.
Web-site: www.marifat.uz

Dizaynerlar: Malohat Toshova, Faxriddin Rahimov.
Navbatchi muharrir: Mahmud Rajabov.
Navbatchi: Faxriddin Rahimov.

Gazeta haftaning chorshanba kuni chiqadi.

"O'zbekiston" nashriyot-matbaa ijodiy uyida chop etildi.
Korxonalar manzili: Toshkent shahri, Alisher Navoiy ko'chasi, 30-uy.

O'ZA yakuni — 21.30 Topshirildi — 22.40

1 2 3 4 5 6